

LATİN AMERİKA ÜLKELERİNDE BAŞKANIN SORUMLULUĞUNU İŞLETMEK İÇİN PARLAMENTOLARIN KULLANDIĞI ARAÇLAR*

TOOLS USED BY THE PARLIAMENTS IN ORDER TO OPERATE THE PRESIDENT'S RESPONSIBILITY IN LATIN AMERICAN COUNTRIES

Ahmet EKİNCİ**

Özet: Bu çalışmanın amacı, Latin Amerika ülke uygulamaları kapsamında başkanın siyasal sorumluluğunu incelemektir. Başkanın halk tarafından seçildiği siyasal sistemlerde, başkanın görev süresi sabittir. Çünkü başkanın parlamento tarafından güvensizlik oyları ile görevden alınması mümkün değildir. Kural olarak bunun tek istisnası impeachmenttır. Bununla birlikte, Latin Amerika ülkeleri incelendiğinde farklı bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Şayet başkan halk desteğine sahip değilse ve parlamentoda kendisini istikrarlı bir şekilde destekleyen bir çoğunluk yoksa başkanın görev süresini tamamlaması sanıldığı kadar kolay olmamaktadır. Parlamentonun başkanın görev süresi dolmadan görevini sona erdirmesinin impeachment dışında iki yolu daha vardır. Bunlar başkanı istifaya zorlamak ve başkanlık makamında daimi boşalma olduğunu ilan etmektir. Bu iki yöntem, daha ziyade, parlamentoda başkana muhalif olan partilerin impeachment için gerekli olan anayasal şartları sağlayamadığı durumlarda gündeme gelmektedir. Başkanın fiziksel ve/veya zihinsel yetersizliği dolayısıyla başkanlık makamında boşalma olduğunu karar vermek, parlamento tarafından kullanılan anayasal bir yetkidir. Ancak parlamentolar bu yetkiyi kapsamı dışında kullanmaktadır. Sonuç olarak bu araçların kullanılması, başkanlık sisteminin katılığına bir yumuşmaya sebep olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Başkanın Siyasal Sorumluluğu, Başkanın Görevinin Sona Ermesi, Impeachment, Başkanın İstifası, Fiziksel ve Zihinsel Yetersizlik

* Makalenin yazım aşamasında, yorum ve değerlendirmeleri ile makalenin gelişmesini ve zenginleşmesini sağlayan Arş. Gör. Dr. Murat Erdoğan'a ve Arş. Gör. Gizem Güner Yaşar'a değerli katkıları için teşekkür ederim.

** Arş. Gör., Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı, ekinciconstitution@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0803-6449, Makalenin Gönderim Tarihi: 01.02.2019, Kabul Tarihi: 04.02.2019

Abstract: The purpose of this study is to examine the political responsibility of the president within the experiences of Latin American countries. In the political systems that the presidents are elected, the presidential term is fixed. Because it is not possible that the parliament dismiss the president by vote of non-confidence. As a rule, the only exception of that is impeachment. However, when the Latin American countries are examined, a different result is obtained. If the president does not have the public support and majority of parliament that steadily support the president, president would not complete his term as easily as it seems. Parliament has two way to dismiss the president before the end of his term other than impeachment. These are to force the president to resignation and to declare that there is a permanent vacation in the presidency because of incapacity of the president. These methods, mostly, are used when the opposition parties cannot fulfill the requirements for impeachment process. The decisions of incapacity of the president is a power of the parliament. However, the parliaments use that power in a different way. Finally, the use of this methods causes to a flexibilization on the rigidity of presidentialism.

Keywords: The Political Responsibility of the President, the End of Presidential Term, Impeachment, the Resignation of the President, the Physical, Mental and Moral Incapacity

GİRİŞ

Bu çalışmada Latin Amerika ülkelerinde devlet başkanının siyasal sorumluluğunun işletilmesi yöntemlerinin karşılaştırmalı ülke uygulamaları ışında ele alınarak incelenmesi amaçlanmaktadır.

Bilindiği üzere başkanlık sisteminin ayırt edici özellikleri, devlet başkanının hem yürütmenin hem de devletin başı olması, doğrudan ya da dolaylı olarak halk tarafından seçilmesi ve parlamento karşısında siyasal sorumluluğunun bulunmamasıdır.¹ Bu nedenle başkanlık

¹ Alan B Ball, *Modern Politics and Government*, Macmillan Press, 1971, Büyük Britanya, s. 145; Rett R Ludwikowski, "Latin American Hybrid Constitutionalism: The United States Presidentialism in the Civil Law Melting Pot", *Boston University International Law Review*, C. 21, Sa. 29, 2003, ss. 29-61, s. 34; Arendt Lijphart, *Demokrasi Motifleri*-Otuz Altı Ülkede Yönetim Biçimleri ve Performansları, Çev. Güneş Ayas, Utku Umut Bulsun, Salyangoz Yayınları, İstanbul, 2006, s. 117, 120; Matthew Soberg Shugart, John Carey, *Presidents and Assemblies, Constitutional Design and Electoral Dynamics*, Cambridge University Press New York, 1992, s. 29; Juan J Linz, "Başkanlık Sisteminin Tehlikeleri" Çev. Ergun Özbudun, *Demokrasi'nin Küresel Yükselişi*, Ed. Larry Diamond, Marc F. Plattner, Yetkin Yayınları, 1995, ss. 143-160, s. 155; Scott Mainwaring, "Presidentialism, Multipartyism, and Democracy: The Difficult Combination", *Comparative Political Studies* 1993, ss. 198-228, s. 207-208; Hasan Tunç, Bülent Yavuz, "Avantaj ve Dezavantajlarıyla Başkanlık Sistemi", *TBB Dergisi*, Sa. 81, 2009, ss. 1-39, s. 19.

sisteminde devlet başkanı sabit bir görev süresi için seçilmektedir. Her ne kadar başkanın impeachment gibi bir vasıta ile parlamentoya karşı cezai sorumluluğu olduğu kabul edilmekte ise de söz konusu mekanizmanın işletilmesinin sıkı şartlara bağlanmıştır. Dolayısıyla impeachment usulünün uygulamasının istisnai olduğu kabul edilir. Latin Amerika ülkelerinin çoğu, her ne kadar ABD tipi başkanlık sistemleri olarak kabul edilmese de,² başkanlık sistemi (ya da başkanlı sistem) olarak kabul edilmektedir. Ancak bilhassa Latin Amerika ülkeleri göz önüne alındığında devlet başkanlarının görevde kalmalarının asla garanti olmadığı görülmektedir.

Latin Amerika ülkelerinde başkanlar sistemi domine etmektedir. Yasama alanına ilişkin yetkileri ve yürütme içerisindeki otoriteleri onları bir anlamda istedikleri her şeyi yapabilecekleri bir konuma oturtmaktadır. Öyle ki tek yapmaları gereken şey seçilmektir. Sonrasında güçlerini sadece siyasi sınırlar belirleyecektir.³ Bu rejimlerde politikayı genelde başkan belirler ve yürütür. Parlamentoların ise çoğu zaman tepkisel bir konumda bulundukları, yani kendi politikalarını üretmek-sizin ancak başkanın politikasını kabul ya da reddetme gibi sınırlı bir alanda etkin olabildikleri düşünülür.⁴ Ancak parlamentoların tepkisel nitelik taşımaları, başkanın parlamento iradesini görmezden gelmesi

² Doktrinde Latin Amerika tipi başkanlık sistemi için için saflığını yitirmiş ya da bozulmuş başkanlık sistemi ya da hiperbaşkanlık sistemi nitelenmesi yapılmaktadır. Peru gibi, sistemde parlamentoya karşı sorumlu bir Bakanlar Kurulu olsa da pratikte başkanın güdümünde olan, bu yönüyle de başkanlık sistemi olarak kabul edilebilecek olan başkanlı-parlamentar sistem örnekleri de mevcuttur. Juan J. Linz, "Presidential or Parliamentary Democracies: Does It Make Difference", *The Failure of Presidential Democracy* içinde (ed. Juan J. Linz ve Arturo Valenzuela), The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1994, s.3-64, s. 35; Cristopher Larkins, "The Legacies of Hyper-Presidentialism: Executive-Judicial Relations, Constitutional Cultures, and The Future of Democratic Governance in Argentina and Peru", Ph. D Thesis, University of Southern Carolina, 1998, s. 64; Sandra Lindembert Aguilar, "La Censura Ministerial en el Peru", *Gaceta Constitucional*, S. 53, 2013, ss. 395-406, s. 395; Domingo Garcia Belaunde, "El Presidencialismo Ate-nuado y Su Funcionamiento (Con Referencia al Sistema Constitucional Peruano)", Biblioteca Juridica Virtual del Instituto de Investigaciones Juridicas de la Unam, Meksika, 2009, ss. 119-135, s. 122

³ Guillermo O'Donnell, bu tip demokrasiler için havaleci-delegasyoncu demokrasiler (Delegative democracies) tabirini kullanmaktadır. Guillermo O'Donnell, "De-legative Democracy", *Journal of Democracy*, C. 5, S. 1, 1994, ss. 55-69.

⁴ Gary Cox, Scott Morgenstern, "Latin America's Reactive Assemblies and Proactive Presidents", *Comparative Politics*, Vol. 33, No. 2 (Jan., 2001), pp. 171-189, s. 171 vd.

ile sonuçlanmamalıdır.⁵ Zira başkan parlamentolar ile anlaşamadığında ve giderek halk desteğini kaybetmeye başladığında görev süresini devam ettirememek gibi bir durum ile karşı karşıya kalabilmektedir.

Başkanlık sistemi olarak kabul edilen sistemlerde başkanın görev süresini doldurmaksızın görevinden alınabilmesi için tek yolun impeachment usulü olduğu kabul edilir. Bu usulün işletilebilmesi için başkanın anayasayı ya da bir kanunu ihlal etmesi şartı aranır.⁶ Ancak pratikte başkanların görevini terk etmesi için impeachment dışında yöntemlere de başvurulduğu görülmektedir. Bu yöntemlerden biri başkanın istifaya zorlamaktır. Diğerleri ise başkanlık makamında daimi boşalma olması halleridir. İkinci husus, normalde hayatın olağan akışı içerisinde rastlanılan ölüm, istifa, görevi yerine getirmeye engel akli ve fiziki yeterliliklerin kaybedilmesi gibi olağanüstü durumlara karşı devletlerin hazırlıksız yakalanmasını engellemek için anayasalarına dâhil ettikleri hükümler iken parlamento tarafından bu yetkinin politikasını beğenmediği devlet başkanını görevden almak amacıyla kullanıldığı görülmektedir.

Çalışmanın kapsamı, Latin Amerika ülkelerinin uygulamaları ışığında devlet başkanının görevinin sona ermesine sebep olan durumların incelenmesidir. Doktrinde bu tür durumları nitelemek için başkanlık kırılmaları (*presidential breakdown*), başkanlık düşmesi (*caídas presidenciales* veya *presidential falls*)⁷ sekteye uğramış başkanlık (*interrupted presidency*) ya da başkanlık sektesi (*presidential interruption*),⁸ başkanın görevden alınması (*presidential removal*), başkanlık kusuru (*presidential failure*) gibi nitelemeler yapılmaktadır.⁹ Çalışmamızda bir

⁵ Cox, Morgenstern, (2001), s. 171 vd.

⁶ Marsteintredet, (2008), s. 34.

⁷ Maio Daniel Serrafiero, "Siete Cuestiones en Torno de la Teoria de las Caidas Presidenciales", *Politica y Gobierno*, Vol. 25, No. 2, 2018, ss. 403-440.

⁸ Marsteintredet, bu ifadeyi, 2002 tarihli bir çalışmasında demokratik olarak seçilmiş bir başkanın görev süresini doldurmadan önce görevini terk etmesi durumu olarak ifade etmektedir. Leiv Marsteintredet, "Las Consecuencias Sobre el Regimen de las Interrupciones Presidenciales en America Latina", *America Latina Hoy*, Vol. 49, 2008, pp. 31-50, s. 32; Yazar 2014 tarihli başka bir çalışmasında ise aynı kavramı, süresi dolmadan, olağanüstü bir şekilde ve zorlama yoluyla ve demokratik bir kırılmaya yol açmadan seçilmiş bir başkanın görevini terk etmesi anlamında kullanmaktadır. Leiv Marsteintredet, "Explaining Variation of Executive Instability in Presidential Regimes: Presidential Interruptions in Latin America", *International Political Science Review*, Vol. 35, No. 2, 2014, pp. 173-194, s. 174.

⁹ İlgili nitelemelerin kullanıldığı kaynaklar ve değerlendirmeler için Bkz. Kathryn Hochstetler, "The Fates of Presidents in Post-Transition Latin America: From De-

isimlendirme tercih edilmeksizin başkanın görev süresini tamamlayamaması olgusu, impeachment, yetersizlik kararı ile ya da görevi terk etme sonucu makamın boşalması ve başkanın istifası kapsamında incelenmiştir. Şüphesiz başkanın görevini tamamlayamaması üzerinde birçok sebep aynı anda etkili olabileceği gibi bazen yolsuzluk ya da kötü ekonomik performans gibi tek ve etkili bir sebep de etkili olabilir. Bu sebeplerin neler olduğunu detaylı bir şekilde bu çalışmada incelemek ise çalışmanın kapsam ve sınırlılıkları ile bağdaşmamaktadır. Bu nedenle yalnızca doktrinde öne çıkan kötü ekonomik performans algısı, başkanın popülaritesinin düşmesi ve parlamento desteğini kaybetmesi ve başkanın anayasal yetkilerini kötüye kullanması sebepleri, tanıtıcı yönleri bakımından ele alınmıştır. Ayrıca bu sistemlerdeki parlamento ve başkan arasındaki gerilim çoğu zaman basit bir siyasal sorumluluk hadisesinin ötesinde, demokrasi¹⁰ ve hukuk devleti sorununu da bünyesinde barındırır. Öyle ki bazı başkanların görev süresi dolmadan görevden alınmasının demokratik düzeni restore etmeye imkân tanıdığı dahi ifade edilmektedir. Bu kapsamda Fujimori'nin (Peru), Balaguer (Dominik Cumhuriyeti) ve Serranazo'nun (Guatemala) görevden alınması bu tip başkanlık krizleri olarak değerlendirilmektedir.¹¹ Ancak ülkeleri bu yönüyle in-

mocratic Breakdown to Impeachment to Presidential Breakdown", *Journal of Politics in Latin America*, Vol. 1, 2011, p. 125-141, s. 127-128.

¹⁰ Örneğin Marsteintredet'in araştırmasına göre kriz, siyasi gerekçelerle ve siyasal yöntemler vasıtasıyla çözülmeye çalışıldığında başkan görevden alınsa bile kriz devam etmektedir. Yazar bu kapsamda, impeachment ile görevden alınan bir başkan sonrasında krizin devam etmediğini, ancak diğer yöntemler benimsendiğinde krizin devam ettiğini vurgulamaktadır. Benzer şekilde yazar, demokratik kurallar vasıtasıyla yönetmekten vazgeçer ve örneğin bir yürütme darbesi yapmaya kalkarsa bazen muhalefetin bu başkan görevden alması demokrasiye hizmet edebilir. Ancak salt ekonomik gerekçelerle, demokratik yönetimi benimsemiş bir başkan görevden almak için farklı yolların benimsenmesi, örneğin asker ile ittifaklar kurulması, demokrasiyi daha fazla zedeleyebilir. Yazar, tamamen siyasi gerekçelerle, halkı sokağa davet etmenin ve bir sonraki seçimleri beklemeksizin başkan görevden almaya girişmenin yarı-samimi (semi-loyal) bir davranış olduğunu belirtmektedir. Marsteintredet, (2014), s. 173-194.

¹¹ Einar Berntzen, Tor-Einar Holvik Skjott-Larsen, "Peru and the Fujimori Presidential Breakdown in 2000: Continuismo Gone Bad", *Presidential Breakdowns in Latin America*, Ed. Mariana Llanos, Leiv Marsteintredet, Palgrave MacMillan, 2010, ss. 197-213; Maren Christensen Bjune, Stina Petersen, "Guarding Privileges and Saving the Day: Guatemalan Elites and the Settlement of the Serranazo", *Presidential Breakdowns in Latin America*, Ed. Mariana Llanos, Leiv Marsteintredet, Palgrave MacMillan, 2010, ss. 165-181; Leiv Marsteintredet, "The Dominican Republic and the Fall of Balaguer 1994-1996: Presidential Breakdown or Democratic Transition", Ed. Mariana Llanos, Leiv Marsteintredet, Palgrave MacMillan, 2010,

cemek, çalışmanın kapsam ve sınırlılıklarını aşmaktadır. Bu nedenle çalışmanın kapsamı sadece başkanın görevinin sona ermesi halleri ile sınırlandırılmıştır.

I. BAŞKANIN PARLAMENTO KARŞISINDAKİ SORUMLULUĞU VE PARA-ANAYASAL UYGULAMALAR

A. Başkanın Görev Süresini Tamamlayamaması ve Latin Amerika

Başkanın siyasal gerekçeler ile görevinden alınamaması başkanlık sisteminin maddi kriterlerinden biridir. Yani başkan, ancak anayasada öngörülen ve işlediği iddia edilen suçlar dolayısıyla ve yine anayasada öngörülen bir yöntem vasıtasıyla görevden alınabilir. Bu yöntem *impeachment* yöntemidir. Kelime anlamı itibarıyla “siyasi suçlama” (*juicio politico*) anlamına gelen impeachment, açıkça başkanın cezai sorumluluğuna yol açabilecek bir yasama soruşturmasıdır.¹² Impeachment süreci ülkeden ülkeye farklılık göstermekle birlikte temelde yasama organı tarafından başlatılan ve başkanın işlediği iddia edilen açıkça kanunları veya anayasayı ihlal eden suçlara dayanması gereken bir süreçtir.¹³ ABD’de Temsilciler Meclisi tarafından başkan aleyhine suçlama yapılır. Akabinde ise Yüksek Mahkeme başkanının başkanlık ettiği bir oturumda Senato, başkanı yargılar. Senato da başkanı suçlu bulur ise başkanın görevden alınmasına karar verilir. Eğer başkanın eylemi ceza hukuku bakımından cezayı gerekli kılan bir eylem ise ayrıca ceza yargılaması da gereklidir. Bu açıdan impeachment, *yar-yargısal* bir yoldur.¹⁴ Güvenoyu uygulamasından farklı olarak başkan aleyhine açık bir suçlama yöneltilmelidir. Bu suçlama, başkanın anayasa veya yasalara aykırı davranması şeklinde olabilir. Parlamento, tamamen siyasi saikler ile bu süreci başlatamaz.¹⁵ Ayrıca yine parlamenter sistemler-

ss. 181-197; Marsteintredet, (2014), s. 182.

¹² Kemal Şahin, Yasamanın Yürütme ve Yargı Üzerindeki Kılıcı, Beta Yayınevi, İstanbul, 2001, s. 10.

¹³ Annibal Perez-Liñan, Presidential Impeachment and the New Political Instability in Latin America, Cambridge University Press, New York, 2007, s. 133-134; Marsteintredet, (2008), s. 35.

¹⁴ Dixie Faye Mercer Mcneil, “Presidential Impeachment, Executive Accountability nad the Collective Executive”. Dissertation. Texas Tech University, 1978, s. 10.

¹⁵ Ramiro Daniel Sanchez Gayyoso, Alberto Escamilla Cadena, “La Interrupcion del Mandato Presidencial en America Latina (1992-2016), Polis, C. 13, Sa. 1, ss. 47-84,

deki güvenoyu mekanizmasından farklı olarak impeachment sürecinde, başkanın işlediği iddia edilen suçlar ile ilgili olarak parlamento bir komisyon kurarak iddiaları araştırır. Bu sayede başkana da belirli bir savunma hakkı tanınmış olur.¹⁶ Şili, Paraguay ve Arjantin gibi bazı ülkelerde başkanın “yasaları ihlali ile usulsüz bulunan, ancak ceza hukuku anlamında suç oluşturmayan eylemleri nedeniyle de yasama tarafından görevden alınabilmesine imkân tanıyan anayasa hükümleri bulunmaktadır. Elbette bu hükümlerin yasama organı tarafından aşırı bir yorumu devlet başkanının siyasi saikler ve “kötü yönetim” gerekçesiyle görevinden alınması sonucunu doğurabilecektir.¹⁷

Başkanın sadece bu tür bir yöntemle görevinden alınabilecek olması, kuvvetlerin birbirinden bağımsız olması gerekliliği ile tutarlıdır. Ancak uygulamada problemlere yol açabilecek bir sertliği (*rigidity*) de beraberinde getirebilmektedir.¹⁸ Özellikle 90’lı yıllara kadar bu katılığı aşmanın yolu darbelerden ve güç yoluyla başkan görevinden almadan geçmekte idi. Bu durumda ise sivil yönetim sürekli sekteye uğradığından başkanlık sisteminin parlamenter sistem kadar demokrasi ile uyumlu bir sistem olmadığı tartışmaları ortaya çıkmıştır.¹⁹ Ancak 90’lı yıllarla birlikte yükselen yeni demokrasi dalgası, artık ülkelerin askeri darbelerle olan bakış açısını değiştirmiştir. Burada Sovyetler Birliği’nin yıkılması ile birlikte ABD’nin dış politikasındaki değişimler, özellikle Latin Amerika’da Amerikan Devletleri Örgütü’nün ve Katolik Kilisesi’nin tutumundaki değişimler esaslı rol oynamıştır. Bu sayede artık uluslararası toplum askeri diktatörlere eskisi kadar tolerans göstermemeye başlamıştır.²⁰ Perez-Liñan ve Polga-Hecimovich’in

2017, s. 51-52.

¹⁶ Serrafro, (2018), s. 427 vd.

¹⁷ Şule Özsoy Boyunsuz, “Siyasi Parti Sistemlerine Göre Başkanlık Rejiminin Türleri”, *Amme İdaresi Dergisi*, C. 49, Sa. 3, 2016, ss. 1-40, s. 5.

¹⁸ Shugart, Carey, (1992), s. 29; Linz, (1995), s. 155; Mainwaring, (1993), s. 207-208; Tunç, Yavuz, (2009), s. 19.

¹⁹ Alfred Stepan, Cindy Skach, “Constitutional Frameworks and Democratic Consolidation: Parliamentarianism versus Presidentialism”, *World Politics*, C. 46, Sa. 1993, ss. 1-22, s. 5-13.

²⁰ Ana Maria Mustapic, “Presidentialism and Early Exits: The Role of Congress”, *Presidential Breakdowns in Latin America*, Ed. Mariana Llanos, Leiv Marsteintredet, Palgrave Macmillan, 2010, ss. 17-32, s. 18; Michael Alvarez, Leiv Marsteintredet, “Presidential and Democratic Breakdowns in Latin America: Similar Causes, Different Outcomes”, *Presidential Breakdowns in Latin America*, Ed. Mariana Llanos, Leiv Marsteintredet, Palgrave MacMillan, 2010, ss. 33-55, s. 35.

araştırması, Güney Amerika bölgesindeki askeri diktatörlüklerin sayısı arttıkça, komşu ülkelerdeki darbe olasılığının da arttığını, bölgedeki demokratik rejim sayısı artmaya başladıkça da askeri diktatörlüklerin ve askeri darbelerin de sayısının azaldığını göstermektedir.²¹ Örneğin 1907-1966 yılları arasında 12 Latin Amerika ülkesinde toplamda 105 askeri darbe ile karşılaşmıştır. 1977 sonrasında ise bu tecrübenin ciddi oranda azaldığı ifade edilmektedir.²² Bunun sonucunda ise istenmeyen başkanların görevinden alınabilmesi için uygulanacak yöntemlerin anayasal sınırlar dâhilinde belirlenmesine özen gösterilmeye başlanmıştır. Bu sayede istenmeyen bir başkanın görev süresi dolmadan görevden alınması gerçekleşmişken demokrasi de sekteye uğramamış ve sivil yönetim etkinliğini devam ettirmiş olacaktır.²³ Bu başarının, başkanlık sisteminin özünde mevcut bulunan katılığın esnetilmesi pahasına elde edildiği ve sistemin de bu ölçüde parlamenterleştiği görülmektedir.²⁴ Hochstetler'in çalışmasına göre 1978-2003 yılları arasında halk tarafından seçilen 40 başkanın 16'sı (%40) görevlerini tamamlayamama tehlikesini yaşamış ve 9'u (%23) görevlerinden erken ayrılmak zorunda kalmıştır.²⁵ Sonuç olarak şöyle bir gerçek ortaya çıkmıştır: başkan halk tarafından sabit bir görev süresi için seçilmekte ise de görevini tamamlaması artık garanti değildir.²⁶

²¹ Annibal Perez-Liñan, John Polga-Hecimovich, "Political Elites, Democratic Breakdown, and Presidential Instability in Latin America", ponencia, XXII International Political Science Association (ipsa) Conference, Madrid, 8-12 Temmuz; XLIV International Congress of Americanists (ica), Viena, 15-20 Temmuz, 2012, s. 2, 12.

²² Perez-Liñan, Polga-Hecimovich, (2012), s. 3.

²³ Kathryn Hochstetler, Margaret E Edwards, "Failed Presidencies: Identifying and Explaining a South America Anomaly", *Journal of Politics in Latin America*, C. 1, Sa. 2, ss. 31-57, s. 36-37; Alvarez, Marsteintredet, (2010), s. 34; Perez-Liñan, Polga-Hecimovich, (2012), s. 2; Marsteintredet, (2014), s. 174; Serrafro, (2018), s. 404..

²⁴ Marsteintredet, (2008), s. 38.

²⁵ Kathryn Hochstetler, "Rethinking Presidentialism: Challenges and Presidential Falls in South America", *Comparative Politics*, C.. 38, Sa. 4, 2006, ss. 401-418, s. 402; Ayrıca Kim ve Bahry'nin çalışmasına göre ise 1974-2003 yılları arasında, 52 adet 3. Dalga demokrasinin 19'unda (1/3) başkanlar istifa ya da görevden alınma yoluyla görevini erken terk etmiştir. Çoğunluğu Latin Amerika ülkesi olsa da Filipinler'de (başkan Estrada-impeachment) ve Gürcistan'da (başkan Shevardnadze-istifa) benzer durumlar yaşanmıştır. Young Hun Kim, Donna Bahry, "Interrupted Presidencies in Third Wave Democracies", *The Journal of Politics*, Vol. 70, No. 3, 2008, pp. 807-822, s. 807.

²⁶ Hatta bu gerçek ile Mustapic, başkanlık sisteminin başkan ve parlamentonun bağımsız seçimler ile görevi geldiği ve sabit görev süresine sahip oldukları tanımlamasının artık revize edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Yazar, başkanlık sisteminin sabit görev süresinin sadece parlamentoya ait olduğunu ve artık başkanın sabit görev süresine sahip olmasının başkanlık tanımından çıkartılması gerektiğini ifade etmektedir. Mustapic, (2010), s. 18.

Tablo: Latin Amerika Ülkelerinde Görevden Alınma Usullerine Göre
Görev Süresi Dolmadan Görevden Ayrılan Başkanlar

Impeachment	Yetersizlik/Görevi Terk etme	İstifa-Krizin Başkan Tarafından Çözümü	İstifa-Krizin Parlamento Tarafından Çözümü
Venezuela-Perez-1993 Paraguay-Lugo-2012 Brezilya-Rousseff- 2016	Ekvator-Bucharam-1997 Ekvator-Gutierrez-2005 Peru-Fujimori-2000 ²⁷ Venezuela-Maduro- 2019	Arjantin-Alfonsin-1989 Arjantin-Duhalde-2003 Dominik C. Balaguer-1994 Bolivya-Zuazo-1985	Brezilya-Collor-1992 Paraguay-Cubas-1999 Arjantin-Rua-2001 Arjantin-R. Saa-2001 Bolivya-Sanchez-2003 Bolivya-Mesa-2005 Guatemala-Serrano-1993 Peru-Kuczynski-2017

Başkanı impeachment vasıtasıyla görevinden alabilmek için 3/5 veya 2/3 gibi genelde ulaşılması güç karar yeter sayıları aranmaktadır. Bu da ülkeleri farklı arayışlara itebilmektedir. Örneğin Ekvator'da (*Bucharam ve Gutierrez*), Peru'da (*Fujimori*) ya da Venezuela'da (*Maduro*²⁸) olduğu gibi parlamentolar impeachment yöntemine başvurmak-tansa başkan *fiziksel, zihinsel ya da ahlâki yetersizlik (physical, mental or moral incapacity)* veya görevi terk etme gerekçeleri ile görevden alma yolunu tercih edebilmektedir. Şüphesiz parlamentolar bu yöntemle başkanları görevden alırken yine bir anayasa maddesinden destek almaktadır. Ancak açıkça ilgili anayasa hükmünün imâ ettiği yöntemi zorlayarak, yani bir anlamda anayasa hükümlerini kötüye kullanarak, böyle bir sonuca gitmektedir.²⁹ Sonuç olarak ise anayasal olarak olma-

²⁷ Peru'da başkan Fujimori, istifa dilekçesini parlamentoya göndermişse de parlamentoda bu istifa dilekçesi kabul edilmemiştir. Parlamento'nun başkanı ahlâki yetersizlik (moral incapacity) gerekçesiyle görevden aldığı görülmektedir. Bu nedenle Fujimori'nin görevden alınması bazen yetersizlik gerekçesiyle görevden alınma bazen de istifa olarak ele alınabilmektedir. Biz çalışmamızda yetersizlik gerekçesiyle görevden alınan başkanlar arasında incelemeyi uygun bulduk.

²⁸ Bu sayfaların kaleme alındığı sıralarda Venezuela muhalefetinin de benzer bir gerekçe ile başkanın görevinde olmasına engel bir hal olduğuna karar vererek başkanlık makamının daimi olarak boşaldığına hükmetmiştir. "Líderes políticos reaccionan al juramento de Juan Guaidó de asumir las competencias del Poder Ejecutivo", <https://espanol24.com/cnnes/lideres-politicos-reaccionan-al-juramento-de-juan-guaido-de-asumir-las-competencias-del-poder-ejecutivo/>, (Erişim Tarihi: 24.1.2019); İlgili anayasa hükmü, başkanın ölüm, görevi terk etme gibi sebeplerle makamında daimi bir boşalma olması durumunda otuz gün içinde seçime gidilmesini ve bu süre zarfında boşalan makamın parlamento başkanı tarafından doldurulmasını öngörmektedir., Venezuela Anayasası, md. 233.

²⁹ Bu da bir anlamda anayasanın öngördüğü anlamı, anayasaya karşı hile yapmak suretiyle değiştirmek anlamına gelmektedir. Kemal Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi* Cilt I, Ekin Kitabevi, Bursa, 2011, s. 188.

sa bile uygulamada başkanın siyasi saikler ile görevden alındığı bir durum ortaya çıkmaktadır. Yani şeklen anayasaya uygun olan ancak anayasada öngörülen esasın dışına çıkan bir uygulama ortaya çıkmaktadır. Bu yönüyle başkan yetersizlik kararıyla görevden almak, *para-anayasal* (*para-constitutional*) bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁰ Bu da sisteminin sınırlarını ciddi anlamda zorlamaktadır.³¹

Belki de son otuz yılda özellikle Latin Amerika'da etkili olan bir diğer yöntem ise başkan üzerinde siyasi bir baskı kurarak onu istifaya yönlendirmektir. Elbette bunu gerçekleştirebilmek için başkanın yasama ile olan ilişkisi önemlidir. Ancak bir o kadar da başkan aleyhine şekillenen sokak hareketlerinin de belirleyici olduğu görülmektedir.³²

Bu üç uygulamanın da başkanlık sistemi ve kuvvetler ayrılığı düşüncesi ile uyumluluğu bakımından incelenmesi gerekmektedir. Impeachment süreci temelde başkanlık sisteminin ruhuna uygun ve zaten ABD menşeli bir anayasal kurumdur.³³ Dolayısıyla impeachment ile görevden alınmanın başkanlık sistemine aykırı olduğu söylenilemez. Ancak parlamentonun bu mekanizmayı başkan aleyhine, yolsuzluk ya da kötü yönetim³⁴ gibi hukuki bir gerekçe ile de olsa, siyasi bir amaçla ve başkana işlediği iddia edilen suç ile ilgili olarak savunma imkânı da vermeksizin³⁵ işletmesi, doktrinde impeachment uygulamasını parlamentonun sistemdeki güvenoyu uygulamasına yaklaştıran bir hal olarak değerlendirilmektedir.³⁶ Benzer şekilde parlamentonun başkanı, siya-

³⁰ John Carey, Matthew Soberg Shugart, "Calling Out the Tank sor Filling Out the Forms?", Executive Decree Authority, Cambridge University Press, 1998 s. 14; Serrafero, (2018), s. 408-409.

³¹ Kathryn Hochstetler, "The Fates of Presidents in Post-Transition Latin America: From Democratic Breakdown to Impeachment to Presidential Breakdown", Journal of Politics in Latin America, C. 3, Sa. 1, ss. 125-141, 2011, s. 134.

³² Şule Özsoy Boyunsuz, Dünyada Başkanlık Sistemleri, İmge Kitebevi Yayınları, 2017, s. 103.

³³ Aslında bu kurumun köklerinin İngiliz hukukunda olduğu ve ABD'lilerin bu kurumu oradan iktibas ederek kendi sistemlerine uyarladıkları ifade edilmektedir. Şahin, (2001), s. 20-21.

³⁴ Özsoy Boyunsuz, (2016), s. 5.

³⁵ İlgerge görüleceği üzere Paraguay'da 2012 yılında Fernando Lugo hakkında başlatılan impeachment sürecinde başkana savunmasını hazırlaması ve Senato'ya sunması için iki saatlik bir süre verilmiştir.

³⁶ Leiv Marsteintredet, Mariana Llanos, Detlef Nolte, "Paraguay and the Politics of Impeachment", Journal of Democracy, Vol. 24, No. 4, 2013, pp. 110-123, s. 111-112; Serrafero, (2018), s. 416; Aníbal Pérez-Liñán, "Brasil: Es Preciso Repensar el Juicio Político", Clarin, 25 Nisan, 2016, https://www.clarin.com/opinion/Brasil-preciso-repensar-juicio-politico_0_E1v_XG8xb.html, (Erişim Tarihi: 31.1.2019)

setini beğenmediği için fiziksel ya da zihinsel yetersizlik kararı yoluyla görevinden alması tam anlamıyla anayasal kurumların kötüye kullanılması örneğidir. Burada açıkça parlamento, impeachment usulünün gerektirdiği çoğunluğu sağlayamayacağı düşüncesiyle daha kolay olduğunu düşündüğü bir yöntemle ve tamamen siyasi saiklerle başkanı görevden almaktadır. Kanımızca bu uygulama başkanlık sisteminin ruhuna uygun değildir.

Her ne kadar sonuçları itibarıyla tartışmalı olsa da başkanı görevinden istifaya zorlamak da benzer şekilde başkanlık sisteminin ruhuna aykırı bir uygulama değildir. Çünkü ilerde görüleceği üzere istifa, genelde halk desteğini kaybeden bir başkanın, yine halkın baskıları sonucu aldığı bir karardır. Yani hesap verebilirlik mekanizması hâlen dikeydir (*vertical*).³⁷ Başkan dilerse istifa etmeyebilir. Kaldı ki bu durumlarda istifa tek seçenek de değildir. Sokak hareketleri ve parlamentonun baskısı başkanı politikasında bir yumuşamaya da sevk ederek uzlaşma kanallarının aranması sonucunu da doğurabilmelidir. Fakat burada tartışılması gereken husus, başkan istifa edince yerine kimin görevi devralacağıdır. Bu sorunun genelde cevabı anayasada açıkça belirtilir. Genelde başkan gibi halkoyları ile seçilen³⁸ başkan yardımcılarının başkanın yerine geçmesi ve başkanın görev süresini tamamlaması gerekir.³⁹ Fakat uygulamanın her zaman bu şekilde şekillenmediği görülmektedir. Özellikle Latin Amerika'da ya başkanlık makamında boşalma olduğu anda bir başkan yardımcısının görevde olmaması dolayısıyla ya da başkanlık makamındaki boşalmada etkili olan muhalif güçlerin mevcut başkan yardımcılarının göreve gelmesini reddetmesi sonucunda yeni başkanın parlamento ve/veya başkanın görevden alınmasında etkili olan sokak hareketinin seçtiği kişiler olduğu görülmektedir.⁴⁰ Bu durumda da başkanlık sisteminin bir di-

³⁷ Marsteintredet, (2008), s. 40.

³⁸ İstisnai olarak Venezuela ve Türkiye'de başkan yardımcılarını başkan tarafından atamakta iken Bolivya'da 1967-2009 döneminde ise başkan yardımcılarının, şayet başkan yardımcısı adaylarından hiçbiri seçimlerde %50 oy elde edememişse, parlamento tarafından atanması gibi bir uygulama benimsenmiştir. Ömer Anayurt, Ahmet Ekinci, "Tek Baş Yürütme Esasına Dayalı Hükümet Sistemlerinde Başkan Yardımcılığı ve 2017 Anayasa Değişikliği ile Getiril Sistemde Cumhurbaşkan Yardımcılığı Kurumu Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz", Zafer Gören Armağanı, Yetkin Yayınevi, Ankara, 2017, ss. 401-500, s. 463-464.

³⁹ Anayurt, Ekinci, (2017), s. 466-467.

⁴⁰ Örneğin 2005-2006 yılları arasında görev yapan Rodriguez, Arjantin'de 2002-2003 yılları arasında Duhalde, Peru'da 2000-2001 yılları arasında Paniagua, Ekvator'da

ğer maddi unsuru olan başkanın parlamento tarafından seçilmemesi kriterinin de bir anlamda başkalaşmış ya da dönüştürülmüş olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, sadece bu yönüyle düşünüldüğünde bile, ilgili ülkelerin anayasaları şeklen başkanlık sistemi ile uyumlu olsa bile yürütmenin yeni liderinin yasamanın takdirine öncelik verilerek benimsenmesinin⁴¹ parlamenter sisteme bir öykünme ortaya koyduğu açıktır.⁴² Örneğin Marsteintredet, Latin Amerika’da başkan görev süresi dolmadan görevden alma uygulamalarının parlamenter-benzeri (*cuasiparlamentarios*) çeşitlilikler gösterdiğini ifade etmektedir. Yazara göre parlamentonun çoğunluğunun oylarıyla, başkanın yetersizlik gerekçesiyle görevden alınması bir nevi parlamentonun başkan karşısında kullandığı bir güvenoyuna benzemektedir. Benzer şekilde parlamento veya başkanın siyasal krizi çözmek için erken seçim kararı alması ya da başkanın parlamento tarafından seçilmesi uygulaması sıklıkla parlamenter sistemlerde görülen metodlardır.⁴³ Bu pratiklerin görüldüğü ülkelerde bir bütün olarak olmasa bile olaya özgü olarak *ad hoc* bir parlamenterleşmenin olduğu kabul edilebilir.⁴⁴

Çalışmamızda bu nedenle, impeachment, “yetersizlik” (incapacity) veya görevi terk etme gerekçesiyle görevden alınma ve istifa vasıtasıyla görevi sona eren başkanlara ve yerlerine gelen kişilerin parlamento tarafından seçilip seçilmediklerine, somut örnekler ışığında, ilerde değinilecektir.

2000-2003 yılları arasında Noboa ve Guatemala’da 1993-1995 yılları arasında De Leon Carpio başkanlık görevini devralmak üzere parlamento ve protestocular tarafından belirlenmiş adaylardır ve başkan yardımcısı değillerdir. Benzer şekilde Ekvator’da ise 1997-1998 yılları arasında Alarcon parlamento tarafından seçilerek plebisit yöntemi ile halk tarafından kabul edilmiştir. Kathryn Hochstetler, David Samuels, “Crisis and Rapid Reequilibration: The Consequences of Presidential Challenge and Failure in Latin America”, *Comparative Politics*, C. 43, Sa. 2, 2011, ss. 127-145, s. 132.

⁴¹ Elbette ki bu uygulamaların parlamenter sistemdeki güvensizlik oyları ile kabine-nin görevden alınmasından hüküm ve sonuçları itibarıyla da genel anlamda farklılıkları bulunmaktadır. Güvensizlik oyları ile görevinden alınan bir başbakan, parlamentoda milletvekili olarak görev yapmaya devam edebilir. Hatta kabineyi kurma görevi tekrar aynı kişiye bile verilebilir. Ancak görevden alınan bir başkan için parlamentoya geri dönüş, o yasama döneminde zaten imkânsız olduğu gibi genelde ulusal siyasetten de uzaklaşmaktadır. Hochstetler, Samuels, (2011), s. 131.

⁴² John M Carey, “Presidential versus Parliamentary Government”, *Handbook of New Institutional Economics*, Ed. Menard and M. M. Shirley, Springer, Netherlands, 2005, ss. 91-122, s. 115.

⁴³ Marsteintredet, (2008), s. 36.

⁴⁴ Marsteintredet, (2008), s. 36.

A. Başkanın Görev Süresini Tamamlayamamasına Etki Eden Unsurlar

Görüldüğü gibi başkanın görev süresini tamamlaması asla garanti değildir. Peki, bir başkan hangi şartlar altında görevinden normal süresinden önce ayrılmaktadır? Doktrinde bu soruna farklı cevaplar verilebilmektedir. Örneğin Perez-Liñan, bu soruya anayasal kurallar, parti sistemi, başkanın parlamento ile arasındaki ilişki ve (seçim takvimi ya da skandalların niteliği gibi) ortalama siyasal şartlar olarak cevap vermektedir.⁴⁵ Özellikle Güney Amerika'dan hareketle, başkanın görev süresi dolmadan görevi terk etmesi konusunda iki temel aktör bulunmaktadır. Bu iki aktör ise parlamento ve sivil toplumdur.⁴⁶ Hochstetler ise başkan karşısında bir mücadeleye girişebilmek için bu iki aktörün dayandığı üç gerekçe tespit ettiğini ifade etmektedir. Bu gerekçeler ise başkanın neoliberal ekonomi politikaları, başkanın kişisel olarak adının skandallara karışması ve başkanın parlamentoda azınlık durumunda olmasıdır.⁴⁷ Gayyoso ve Cadena ise başkanın görevinden erken ayrılmasına çeşitli etmenlerin sebep olabileceğini ifade eder. Akabinde ise dokuz farklı etmen saymaktadır. Bunlar, yolsuzluk eylemleri, medyatic skandallar, başkanın seçim kampanyasına hile karıştırdığının ortaya çıkması (uyuşturucu kartellerinden maddi destek görmek gibi), zihinsel yetersizlik, yasama organı ile ters düşmek, cezai yaptırım gerektiren eylemlerde bulunmak, başkanın görevden ayrılmasını talep eden sokak eylemlerinin yapılması, yönetsel baskı ve ekonomik krizdir.⁴⁸ Ayrıca Kim ve Bahry, başkanın sahip olduğu anayasal yetkilerinin de parlamento ile ilişkilerini etkilediğini, dolayısıyla anayasal yetkilerine fazlaca başvuran bir başkanın da bir siyasal kriz ile karşı karşıya kalacağını ifade etmektedir.⁴⁹ Ancak temelde her bir başkanlık krizinin temelinde farklı gerekçelerin yattığı görülmektedir.⁵⁰ Tüm bu yazarların görüşlerinden hareketle, başkanın görevinden erken ayrılmasına etki eden etmenleri üç başlık altında toplayabiliriz. Bunlar, *kötü yönetim ve sokak hareketleri, başkanın parlamento desteğinden yoksun oluşu ve başkanın anayasal yetkilerini kötüye kullanması* olarak ifade edilebilir.

⁴⁵ Perez-Liñan, (2007), s. 133.

⁴⁶ Llanos, Marsteintredet, (2010), s. 7; Hochstetler, (2006), s. 402-403.

⁴⁷ Hochstetler, (2006), s. 403.

⁴⁸ Gayyoso, Cadena, (2016), s. 50.

⁴⁹ Kim, Bahry, (2008), s. 809, 816.

⁵⁰ Serrafiero, (2018), s. 405-406.

1. Yetersiz Bir Argüman: Kötü Ekonomik Performans Algısı

Bilhassa Latin Amerika’da, başkanlık krizleri üzerinde etkili olan önemli unsurlardan biri olarak başkanın kötü ekonomik performansının incelendiği görülmektedir. Başkanların seçim kampanyaları boyunca kullandığı popülist söylemlerine aykırı bir şekilde uyguladığı sert neoliberal politikalar, başkan üzerinde olumsuz bir hava oluşmasına neden olmaktadır.⁵¹ Ayrıca, düşük/düşme eğilimindeki bir ekonomi ya da ekonomik durgunluk gibi ekonomik kriz durumlarında, krizden kurtulmak için alınan sert ekonomik tedbirler ve tasarruf programları da aynı şekilde başkanın sorumluluğu olarak kabul edilerek başkanın popülaritesinin düşmesine neden olmuştur.⁵² Bu noktada, Kim ve Bahry, ampirik veriler ışığında, kişi başına düşen milli gelirdeki azalma ile siyasal istikrarsızlık arasında bir ilişki olduğunu tespit ederken enflasyon ile siyasal kriz arasında sanıldığı kadar yüksek bir ilişki olmadığı sonucuna varmıştır.⁵³ Benzer şekilde Hochstetler ve Edward da refah düzeyinin ve yine kişi başına düşen milli gelirin, siyasal istikrar üzerinde etkili olduğunu ifade etmektedir.⁵⁴

Valenzuela da başkanın neoliberal politikalar izlemesinin ya da kötü ekonomiden ülkeyi kurtarmak adına sert ekonomik tedbirler almasının başkan üzerinde olumsuz etkisi olduğunu kabul etmektedir. Bu kapsamda yazar, başkan Mahuad (Ekvator), Perez (Venezuela), Fernando de la Rúa (Arjantin), Sanchez de Lozada’nın (Bolivya) bu nedenlerle halk ile karşı karşıya geldiklerini ve görev sürelerini tamamlayamadıklarını ifade etmektedir. Fakat yazar, çoğu başkanın aldıkları ekonomik tedbirler nedeniyle değil, aksine halkın tepkisinden korktuğu için hiçbir tedbir almamasının da başkanın aleyhine olduğunu ifade etmiştir. Başkanlar Collor (Brezilya), Zuazo (Bolivya), Bucharam (Ekvator) ve Serrano’nun (Guatemala) ulusal para birimleri giderek değer kaybederken ve yüksek enflasyon söz konusu iken eylemsiz kalmaları nedeniyle halk ile karşı karşıya gelmesi bu duruma örnektir.⁵⁵ Llanos ve Marsteintredet, neoliberal politikaların her zaman başkanın

⁵¹ Hochstetler, (2006), s. 403.

⁵² Llanos, Marsteintredet, (2010), s. 8; Alvarez, Marsteintredet, (2010), s. 41 vd; Kim, Bahry, (2008), s. 809.

⁵³ Kim, Bahry, (2008), s. 816.

⁵⁴ Hochstetler, Edward, 2009, s. 49-50.

⁵⁵ Arthur Valenzuela, “Latin American Presidencies Interrupted”, *Journal of Democracy*, C. 15, Sa. 4, 2004, ss. 5-19, s. 11-12.

görev süresi üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olmadığını ifade etmektedir. Yazarlar özellikle Menem (Arjantin) ve Paz Estenssoro'nun (Bolivya) geniş neoliberal politikalar yürüttüklerini fakat görev sürelerini tamamladıklarını ifade etmektedir.⁵⁶ Ayrıca, Alberto Fujimori (Peru), Fernando Lugo (Paraguay), Cubas (Paraguay), Zelaya (Honduras), Jorge Serrano (Guatemala) ve Gutierrez (Ekvator) gibi görevden alınan başkanların iktidarları döneminde bir ekonomik kriz yaşanmaması da ekonomik krizin tek belirleyici ölçüt olmadığını ortaya koymaktadır.⁵⁷ Keza yakın tarihli araştırmalar da kişi başına düşen milli gelir ve ülkenin büyüme verileri üzerinden yapılan ekonomik performans değerlendirmeleri ile hükümet istikrarı arasında önemli bir ilişki olmadığını ortaya koymaktadır.⁵⁸

2. Başkanın Halk Desteğini Kaybetmesi

Başkanın adının politik skandallara karışması, başkan aleyhine hem parlamento hem de halk hareketlerinin ortaya çıkması bakımından, başkanın görev süresine etki eden önemli bir kriterdir.⁵⁹ Elbette skandalın niteliği ve başkan üzerindeki etkisi ülkeden ülkeye değişkenlik göstermektedir. Özellikle demokratik açıdan gelişmiş ülkelerde bu tür skandalların başkanlar üzerindeki etkisi büyüktür. Bu etki, halk tarafından bu skandaldan haberdar olunabilmesi ve başkanın halk karşısında dikey hesapverebilirliğinin (*accountability vertical*)⁶⁰ sağlanması için yazarlar basın özgürlüğünün sağlanmış olması gerektiğine ayrıca dikkat çekmektedir.⁶¹

Başkanın adının skandallara karışması durumunda başkanın, görevini kötüye kullandığı (*malfeasance*) ya da iktidarını kötüye kullandığı (*abuse of power*) gerekçesiyle, popüleritesinde hızlı bir düşüş söz konusu olmaktadır. Halk nezdinde itibar kaybı yaşayan bir başkana ise parlamentodaki destek de azalmaktadır. Bu durum, parlamento muhalefetine başkan karşısında impeachment süreci başlatmasına

⁵⁶ Llanos, Marsteintredet, (2010), s. 8.

⁵⁷ Gayyoso, Cadena, (2017), s. 67, 72, 76.

⁵⁸ Perez-Liñan, Polga-Hecimovich, (2012), s. 12.

⁵⁹ Perez-Liñan, Polga-Hecimovich, (2012), s. 12-13; Serrafiero, (2018), s. 406.

⁶⁰ Serrafiero, (2018), s. 408.

⁶¹ Llanos, Marsteintredet, (2010), s. 8; Perez-Liñan, (2009), s. 299-301; Young Hun Kim, "Impeachment and Presidential Politics in New Democracies", *Democratization*, C. 21, Sa. 3, 2014, ss. 519-553, s. 522.

neden olabilecektir. Brezilya’da Collor’un devlet işlerinden kendisine çıkar sağladığı iddiası, Dilma’nın ise Petrobas skandalı, Venezuela’da başkan Perez’in örtülü ödenekten 17 milyon dolar kullandığı iddiası, Peru’da başkan Fujimori hakkında çıkan gücünü kötüye kullandığına yönelik iddiaları reddetmesine karşın, yönetiminin yolsuzluk yaptığını ortaya koyan görüntülerin çıkması, başkan Kuczynski hakkındaki yolsuzluk iddiaları ve görevden alınması hakkında parlamentoda yapılacak olan oylamada rakip partiden oy satın almaya çalıştığına ilişkin videoların yayılması.⁶² başkana karşı parlamentonun harekete geçmesine sebebiyet vermiştir. Bu skandalları gerekçe göstererek başkanın parlamento tarafından impeachment usulü ile görevden alınabilmesi için bu skandalların doğruluğunun ispat edilmesi gereklidir. Fakat aynı zorunluluk şüphesiz halk hareketleri için zorunlu değildir. Belki de bu nedendir ki impeachment vasıtasıyla görevden alınan başkanların sayısı az iken sokak hareketleri dolayısıyla ya da sokak hareketleri ile parlamentonun işbirliği vasıtasıyla başkanların istifaya zorlandıkları durumların oldukça fazla olduğu görülmektedir. Örneğin Hochstetler ve Samuels, 1978-2006 yılları arasında Latin Amerika’da başkanların görev süresi üzerindeki sokak hareketlerinin ve parlamentonun etkilerini incelemişlerdir. Bu çalışmalarında yazarlar, sadece sokak hareketlerinin, sokak hareketleri ve parlamento işbirliğinin ve sadece parlamentonun başkanın görev süresine ne ölçüde etki ettiğini incelemişlerdir. Araştırmanın sonucu ise sokak hareketlerine dayanmayan ve hiçbir parlamento girişiminin başarı ile sonuçlanmadığını ortaya koymaktadır.⁶³ Bu konuda tek istisna, 2012 yılında Fernando Lugo hakkında işletilen ve görevden alınması ile neticelenen impeachment sürecidir. Bu süreçte sadece parlamentonun etkili olduğu görülmektedir.⁶⁴ Yani başkanların görev süresini tamamlayamaması üzerinde ya sadece sokak eylemleri ya da sokak eylemleri ve

⁶² Hochstetler, (2006), s. 407; Perez-Liñan, (2000), s. 70-72; <https://www.bbc.com/mundo/noticias-america-latina-43491464>, (Erişim Tarihi, 3.12.2018)

⁶³ 1997 ve 2000-2003 yılları arasında Paraguay’da, 2005 yılında Peru’da ve 2004-2005 yılları arasında Nikaragua’da başkan aleyhine parlamento impeachment sürecini başlatmışken bu girişimlerin hiçbirisi sokak hareketleri tarafından desteklenmediğinden başkanlar görevde kalmaya devam etmiştir. Çalışmanın ilk hali 2006 yılında Hochstetler tarafından yayımlanan makaleye dayanmaktadır. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Hochstetler, Samuels, (2011), s. 129; Hochstetler, (2006), s. 404.

⁶⁴ Gayyoso, Cadena, 71-72; Serrafiero, (2018), s. 408.

parlamento işbirliği etkili olmaktadır.⁶⁵ Bu açıdan meseleye yaklaşan yazarlar, sokak hareketlerinin parlamentodan daha önemli olduğunu dâhi dile getirmektedir.⁶⁶ Öyle ki Hochstetler, nasıl ki siyasal kilitlenmelerin askeri darbeler ile çözüldüğü dönemlerde ordu bir “yönlendirici güç” (*poder moderador*) idiyse günümüzdeki yönlendirici gücün de sokak gösterileri ve sivil toplum aktörleri olduğunu dile getirmektedir.⁶⁷

Başkan aleyhine organize olan kitle hareketlerinin kilit özelliği, başkanın popülaritesinde ciddi anlamda bir azalmaya neden olmasıdır. Bu etki üç farklı şekilde olur. Bunlardan ilki, sosyal hareketlenmeler, parlamentoya başkanın popülaritesinin düştüğü mesajını verir. Öyle ki şayet başkanın adının karıştığı skandallar da söz konusu ise impeachment süreci için muhalefet partilerine siyasal destek de sağlanmış olacaktır. Collor (Brezilya), Perez (Venezuela), Bucharam (Ekvator), Cubas (Paraguay) ve Fujimori (Peru) karşısında parlamentonun impeachment sürecini başlatması ya da başkanı fiziksel ve/veya zihinsel yetersizlik sonucuna vararak görevden alması bu teşvik ile mümkün olmuştur.⁶⁸ İkincisi ise başkanın popülaritesi düşmekte ise ve özellikle seçimler de yaklaşmakta ise, başkan destekleyen partiler dâhi seçimlerde dezavantajlı duruma düşmemek adına muhalefeti destekleyebilir. Örneğin Collor aleyhine gerçekleşen sokak hareketleri öyle güçlü bir etki oluşturmıştır ki başkanın zaten %6-8 arasında olan parlamento desteği de bu hareketler sonucunda azalmış ve başkanın kendi partisi dâhi impeachment sürecini desteklemiştir.⁶⁹ Sokak hareketlerinin başkan karşısında etkili olmasındaki üçüncü ve belki de sonucu itibarıyla en önemli şekli, hükümetin bu gösterileri şiddet yoluyla bastırmaya çalışmasıdır. Bu durumda, bilhassa şiddet sonucunda ölüm olayları da gerçekleşmiş ise başkanın meşruiyeti giderek

⁶⁵ 2003'te ve 2005'te Bolıvy'a'da, 2004-2005 yıllarında Ekvator'da, 1999-2000 ve 2002-2003 yıllarında Arjantin'de, yıllarında, 1993 yılında Guatemala'da ve 1985'te Bolıvy'a'da başkanların görevden alınmalarında sadece sokak hareketleri etkili olmuştur. Fakat 2000 yılında Peru'da, 1998-1999 yıllarında Paraguay'da, 1997 yılında Ekvator'da, 199-1996 yıllarında Dominik Cumhuriyeti'nde, 1992-1993 yıllarında Venezuela'da, 1987-1989 ve 1992 yıllarında Brezilya'da hem sokak hareketleri hem de parlamento etkili olmuştur. Ayrıca

⁶⁶ Perez-Liñan, (2007), s. 206; Llanos, Marsteintredet, (2010), s. 7.

⁶⁷ Hochstetler, (2006), s. 403.

⁶⁸ Hochstetler, (2006), s. 410; Perez-Liñan, (2009), s. 298; Kim, Bahry, (2008), s. 816.

⁶⁹ Hochstetler, (2006), s. 409; Perez-Liñan, (2009), s. 298

sorgulanmaya başlayacaktır. Bu durumda ise başkana sadece ülke içersinden değil uluslararası toplum tarafından da baskıların artacağı kuşkusuzdur.⁷⁰

3. Başkanın Parlamento Desteğinden Yoksun Olması ve Yetkilerini Kötüye Kullanması

Başkanın görevden alınması süreci, başkan istifa etmediği sürece, parlamentonun alacağı kararlar vasıtasıyla impeachment ya da fiziksel veya zihinsel yetersizlik hükmüne varmasına bağlıdır. Başkanın bu süreci ya hiç yaşamaması ya da bu süreci zarar görmeden atlatabilmesi için ise şüphesiz parlamentonun desteğine sahip olması gerekmektedir. Ancak özellikle 1979 sonrası süreçte siyasi partilerin sayısındaki artış, başkanın parlamentoda desteğe sahip olma ihtimalini de ortadan kaldırmıştır. Benzer şekilde aynı dönemde başkanın görev süresini tamamlayamama ihtimalinin de arttığı gözlemlenmektedir.⁷¹ Bu açıdan bir anlamda başkanın görevde kalabilmek için parlamentoda çoğunluğun desteğine sahip olması gerekmektedir. Bunun gerçekleşebilmesi ise ya başkanın partisinin tek başına çoğunluğu elde etmesi ya da çoğunluğu elde edebileceği bir koalisyonun başkan tarafından kurulması gerekmektedir.⁷² Latin Amerika özelinde sorun ele alındığında bu gerçek daha net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Latin Amerika’da görev süresini tamamlayamayan on altı başkanın sadece ikisi parlamentoda yasama çoğunluğunun desteğine sahiptir. Bunlar Venezuela’da Perez (Temsilciler Meclisi’nde %45, Senato’da %48) ve Paraguay’da (Temsilciler Meclisi’nde %56) Cubas’ tır.⁷³

⁷⁰ Örneğin 2003 yılında Bolivya’da başkan Sanchez de Lozada aleyhine başlayan sokak eylemlerinde yüzlerce kişinin hayatını kaybetmesi Brezilya ve Arjantin devlet başkanlarının Bolivya üzerinde, olayların son bulması için politik baskı kurmasına sebebiyet vermiştir. Keza Arjantin’de de la Rúa aleyhine başlayan eylemlerde yirmibeş kişi hayatını kaybetmiştir. Hochstetler, (2006), s. 411-412; Perez-Liñan, (2009), s. 298; Hochstetler, Edward, (2009), s. 39-40, 50.

⁷¹ Yazarların bulguları, ilginç bir şekilde 1979 öncesi dönemde başkanın daha fazla parlamento desteğine sahip olmasına karşın siyasal istikrarın sağlandığını fakat rejim istikrarının sağlanmadığını ortaya koymaktadır. Yani ilgili dönemde başkanlar daha sık parlamentodan destek görmekte iken askeri darbeler sonucunda görevinden ayrılmıştır. Yazarlar bunu, sağ-sol ayrımına dayanan ideolojik temelli sosyal mobilizasyonlara bağlamaktadır. Alvarez, Marsteintredet, (2010), s. 37, 44-45.

⁷² Perez-Liñan, (2007), s. 145-146.

⁷³ Llanos, Marsteintredet, (2010), s. 6; Hochstetler, (2006), s. 408; Perez-Liñan, Polga-

Başkanın parlamento desteğinden yoksun olması, parlamento çoğunluğu ile arasında bir gerilimin yaşanması anlamına gelmektedir. Perez-Liñan bu durumda başkanın üç farklı strateji uygulayabileceğinden bahsetmektedir.⁷⁴ Bunlardan ilki soyutlama (*isolation*) stratejisidir. Buna göre başkan, parlamento desteğinden yoksun olduğunda parlamento ile herhangi bir iletişime geçmeyi reddedecektir. Kabinetini siyasilerden değil teknokratlardan ve bürokratlardan oluşturacaktır. Programını kanunlarla değil, var ise, kararname yetkisi gibi sahip olduğu anayasal yetkileri vasıtasıyla icra etmeye çalışacaktır. Hatta başkanlar kendilerini siyasal partilerden soyutlayabilmek adına bu partilerin taleplerine de kayıtsız kalmaya çalışacak, parlamento tekliflerini de veto edecektir. Bu durumda ise parlamento, başkanın popülaritesi yüksek olduğu sürece ona destek verecekken başkanın popülaritesi düştüğü anda başkan karşısında cephe almayı tercih edecektir. Bu tür bir strateji, Collor (Brezilya) ve Perez (Venezuela) tarafından uygulanmaya çalışılmıştır. Fakat her iki başkanın da popülaritesi düşmeye başladığında parlamentoda aleyhlerine impeachment süreci başlamıştır. İlginçtir ki her iki ülkede de impeachment süreci, başkanı destekleyerek yaklaşan seçimlerde dezavantajlı konuma düşmemek için başkanların kendi partileri ya da koalisyon ortakları tarafından da desteklenmiştir.⁷⁵

Başkanın parlamento desteğinden yoksun olması durumunda izleyeceği ikinci strateji ise cephe alma (*confrontation*) stratejisidir. Bu strateji, soyutlama stratejisinden daha ağır sonuçlar doğurabilmektedir. Bu stratejiye göre başkan, parlamentoyu alenen reddedecek ve tabiri caiz ise “halka gidecektir”. Yani başkan, alenen parlamentonun ve parlamenterlerin meşruiyetini sorgulamaya açacaktır. Ancak azınlık durumundaki bir başkan için böyle bir strateji çok tehlikelidir. Bu strateji Bucharam (Ekvator) ve Cubas (Paraguay) tarafından uygulanmıştır. Her iki başkan da açıkça parlamento muhalefeti ile çatışmayı tercih etmiştir. Cubas, parlamento desteğine sahip olsa da başkan yardımcısı ve kendi partisinin bir hizbinin lideri olan Argana ile politik ayrılığa düşmesi, Argana’nın başkan yardımcılığı görevinden istifa ederek

Hecimovich, (2012), s. 12.

⁷⁴ Perez-Liñan, (2007), s. 148.

⁷⁵ Perez-Liñan, (2000), s. 70-72; Perez-Liñan, (2007), s. 149-152, 156-158; Gayyoso, Cadena, (2017), s. 68, 73-74.

mu halefet safına geçmelerine neden olmuştur. Böylelikle Cubas'ın da tıpkı Perez gibi azınlık durumuna düştüğü görülmektedir. Sonuç olarak her iki başkan da görev sürelerini tamamlayamamıştır.⁷⁶ Hochstetler ve Samuels de buradan hareketle, başkanın azınlıkta olduğu zaman parlamento ile çatışma içine girdiği durumlarda, giderek parlamentonun daha fazla üstün geldiğini ifade etmektedir.⁷⁷

Her iki stratejiyle birlikte, başkanın sahip olduğu anayasal yetkileri kötüye kullanması ya da sahip olduğu yetkileri aşmaya çalışması, başkanın parlamento ve diğer devlet organları ile olan gerilimini giderek artırmıştır. Bunun nedeni ise, başkanın anayasal yetkilerinin verdiği güçle herşeyi yapabileceğine inanmasıdır. Başkanın yetkilerinin fazla olması, onu tüm problemleri çözeceğine inanmaya teşvik eder ve parlamento ile çatışmak için tereddüt etmez. Dolayısıyla başkan, muhalif parlamento çoğunluğu ile koalisyon arayışına girmez.⁷⁸ Keza bu tip ülkelerin çoğunun geçmişindeki demokratik olmayan ve güçlü yetkilere sahip liderlerin varlığı da bu tür bir beklenti oluşturmaktadır. Dolayısıyla her tür başarısızlığın sorumluluğu da başkanlara yüklenmektedir.⁷⁹ Kim, başkanın özellikle belli makamlara atama yapma yetkisinin, dış politika yapımı ve hükümeti teşekkül etme yetkilerinin daha fazla çatışma çıkarmaya sebebiyet verdiğini ifade etmektedir.⁸⁰ Ancak kanaatimizce yasamaya ilişkin özellikle güçlü bir kararname yetkisi de başkanın kendisini parlamentodan soyutlamasına yol açmakta ve iki erk arasında bir gerilime zemin hazırlamaktadır. Keza Helmke de Latin Amerika özelinde gerçekleştirdiği çalışmasında, bir başkan hem azınlık hem de önemli anayasal yetkilere sahip ise görev süresini tamamlayamama riski ile daha fazla karşı karşıya olduğunu ortaya koymuştur. Örneğin Ekvator ve Şili'de başkan önemli anayasal yetkilere sahiptir. Fakat Şili'de başkanlar koalisyonlar ile parlamento desteğini elde ettiğinden görev sürelerini tamamlamışlardır. Ekvator'da ise başkan 2006'ya kadar parlamento desteğini elde edemediğinden sıklıkla başkanların görev sürelerini tamamlayamadığı görülmektedir. Fakat Meksika'da başkanlar 1997 sonrası parlamentoda azınlık durumuna

⁷⁶ Perez-Liñan, (2000), s. 70-72; Perez-Liñan, (2007), s. 152-156, 161-163.

⁷⁷ Hochstetler, Samuels, (2011), s. 130.

⁷⁸ Perez-Liñan, (2000), s. 72.

⁷⁹ Llanos, Marsteintredet, (2010), s. 6.

⁸⁰ Kim, (2014), s. 530; Kim, Bahry, (2008), s. 809, 816.

düşmelerine ve hatta yer yer popüleritelerindeki düşüşe karşın, parlamento ile kriz yaşamamışlardır. Yazar, bunu başkanın anayasal yetkilerinin fazla olmamasına bağlamaktadır.⁸¹ Örneğin, parlamento ve yüksek yargı ile bir türlü anlaşamayan başkanların uygulamalarına, Serrano'nun (Guatemala), parlamento ve yüksek yargıyı feshetmek istemesi,⁸² Gutierrez'in (Ekvator) Anayasa Mahkemesi'nin sözcüsünü ve Yüksek Seçim Mahkemesi'nin 27 hâkimini görevden alması, zihinsel yetersizliğine karar verilen ve hakkındaki yolsuzluk iddiaları nedeniyle Panama'ya kaçan eski başkan Bucharam'a ülkeye dönüş izni vermesi ve hakkındaki davaları düşürtmeye çalışması, olağanüstü hal ilan ederek Yüksek Mahkeme üyelerini görevden alması,⁸³ Zelaya'nın (Honduras) Yüksek Mahkeme ilgili kararnamesini anayasaya aykırı bularak iptal etmesine karşın görev süresini uzatmak için referandum yapılmasını öngören bir kararname yayımlaması⁸⁴ örnek olarak gösterilebilir.

Başkanın parlamentoda azınlık olduğu durumlarda uygulayacağı stratejilerden üçüncüsü ve sonuncusu ise uzlaşma (*negotiation*) stratejisidir. Bu strateji dolayısıyla başkan, kendi politikalarından zaman zaman ödün vermek ve parlamento çoğunluğuna, gerek önemli kademelere yapılacak atamalarda gerekse bütçenin kullanımında muhalefet partilerine de pay vermek hususunda, bazı imtiyazlarda bulunmak durumunda kalabilmektedir. Ancak bu imtiyazlar sayesinde siyasal gerilimler hafifleyecek ve siyasal istikrar da güçlenecektir. Venezuela ve Paraguay örneklerine benzer bir parti-içi hizipleşme başkan Samper döneminde de söz konusu olmuştur. Başkan Samper'in partisi Temsilciler Meclisi'nin %54'üne, Senato'nun ise %55'ine sahiptir. Fakat parti-içi hizipleşme başkanı destekleyen Samperistalar ve önceki başkanlardan Cesar Gaviria'yı destekleyen Gaviristalar olarak iki ayrı gruptur. Fakat başkanın hem kendi partisi ile hem de muhalefet

⁸¹ Gretchen Helmke, "Presidential Crises in Contemporary Latin America", Institutions on Edge: Inter-Branch Crises in Latin America" http://www.gretchenhelmke.com/uploads/7/0/3/2/70329843/helmke_blm.pdf, (Erişim Tarihi: 24.1.2019), s. 20-21.

⁸² Gayyoso, Cadena, (2017), s. 63; Bjune, Petersen, (2010), ss. 165-181

⁸³ Andres Mejia Acosta, John Polga-Hecimovich, "Parliamentary Solutions to Presidential Crises in Ecuador", Presidential Breakdowns in Latin America, Ed. Mariana Llanos, Leiv Marsteintredet, Palgrave MacMillian, 2010, s. 83-84. Gayyoso, Cadena, (2017), s. 66.

⁸⁴ Gayyoso, Cadena, (2017), s. 70.

partileri ile yakın ilişkiler geliştirmeye özen gösterdiği görülmektedir. Kanun teklifleri ile nelerin hedeflendiği parlamenterlere başkan tarafından sıklıkla izah edilmiş, onlarla yakın ilişkiler geliştirerek parlamenterlerin seçim bölgelerine “pork-barrell⁸⁵” yatırımları yapmaya özen göstermiştir. Bu sayede başkanın aleyhine verilen impeachment önergesinden hem kendi partisi hem de muhalefetin oyları ile reddedildiği görülmektedir.⁸⁶

II. TEPKİSEL MECLİSLERİN BAŞKAN KARŞISINDAKİ SİLAHLARI

Tek yapılı karma hükümet sistemlerinde bakanların parlamento karşısında siyasal olarak sorumlu olması anayasal olarak öngörülmüş olmasına karşın aynı uygulamanın devlet başkanları için de söz konusu olduğu söylenemez. Anayasal olarak devlet başkanları sadece impeachment vasıtasıyla görevden alınabilmektedir. Bu uygulama ise kuvvetler ayrılığı prensibi ve saf başkanlık sistemi ile uyum içerisindedir. Ancak pratikte devlet başkanlarının anayasada öngörülen görev süresini doldurmaları da özellikle üçüncü dalga demokrasilerde, kesinlikle garanti değildir. Kim ve Bahry, 1974-2003 yılları arasında 52 üçüncü dalga demokrasinin, 19’unda devlet başkanının istifa ya da impeachment vasıtasıyla görevini bıraktığını tespit etmiştir. Bu örneklerden sadece biri, Asya’dan biri Afrika’dan⁸⁷ biri de Doğu Avrupa’dan⁸⁸ olmasına karşın geri kalan örneklerin Latin Amerika’dan olması ilgi çekicidir. Latin Amerika’da 1978-2005 yılları arasında görev yapan 64

⁸⁵ Pork barrel, yerine göre seçmenlerden ya da milletvekillerinden oy elde etmek amacıyla onları hoşnut edeceği düşünülerek tasarlanan projeler için hükümet kaynaklarının kullanılmasını ifade eden teknik bir terimdir. En basit görünümü itibarıyla bir milletvekilinin yürütmenin politikalarını destekleyeceği vaadine karşılık olarak yürütmenin de o milletvekilinin seçim bölgesine yatırım yapma vadedinde bulunmasıdır. “Pork barrel” teriminin açıklaması için Bkz. Oxford Living Dictionaries, https://en.oxforddictionaries.com/definition/pork_barrel, (Erişim Tarihi: 25.1.2019).

⁸⁶ Perez-Liñan, (2000), s. 70-72; Perez-Liñan, (2007), s. 159-161.

⁸⁷ Elbette Afrika’da devlet başkanları sıklıkla görev süresi dolmadan görevlerini terketmektedir. Ancak bu husus genelde bir askeri darbenin sonucundadır. Kim, Bahry, (2008), s. 808, 812.

⁸⁸ Filipinler’de başkan Estrada impeachment süreci devam ederken istifa etmiştir. Madagaskar’da başkan Alvert Zafy Yüksek Mahkeme kararı ile görevden alınmıştır. Gürcistan’da başkan Eduard Şevardnadze görevinden istifa etmiştir. Kim, Bahry, (2008), s. 807, 813.

başkanın 12'sinin görevinden erken ayrıldığı ifade edilmektedir.⁸⁹ Elbette 2005 yılından günümüze de devlet başkanlarının görev sürelerini doldurmadan görevden ayrıldığı örnekler yaşanmıştır. Ancak aşağıda görüleceği üzere bu devlet başkanlarından sadece üçü impeachment vasıtasıyla görevden alınmıştır. Yine bir diğer ilgi çekici nokta ise devlet başkanlığı makamındaki boşalmanın anayasal teselsül sırasına göre başkan yardımcısına geçmesi gerekirken birçok örnekte bu makamın parlamento tarafından atanan kişilerce ifa edilmesidir.

1. Impeachment

a. Kapsamı

Kuvvetler ayrılığı sistemlerinde impeachment üç farklı şekilde uygulanmaktadır. Bunlar *yasama modeli*, *yargısal model* ve *karma model*dir.⁹⁰

Yasama modeli, menşei ABD parlamentosunda bulduğumuz ve genelde çift meclisli parlamentolar tarafından uygulanan modeldir. Yasama modelinde, alt meclis, anayasada gösterilen usul çerçevesinde başkanı işlediği iddia edilen suçlar kapsamında suçlamaktadır. Üst meclis ise bu suçlama dolayısıyla başkanı yargılayacak olan meclistir. Günümüzde Arjantin, Meksika veya Paraguay gibi ülkelerde yasama modelinin benimsendiği görülmektedir. Ancak istisnai olarak tek meclisli parlamentolara sahip olan ülkelerde de hem suçlama hem de yargılamanın parlamento tarafından gerçekleştirildiği görülebilmektedir. Örneğin Ekvator'da (md 129, 130), üyelerin üçte biri tarafından anayasada gösterilecek olan sebeplerle impeachment teklifi yapılabilmekte ve üyelerin 2/3'ü ile de başkan suçu bulunabilmektedir.⁹¹

Yargısal model ise yasama modelinin aksine genel de tek meclisli parlamentolara sahip ülkeler tarafından benimsenen bir impeachment modelidir. Bu uygulamanın olduğu ülkelerde, parlamento tarafından anayasada gösterilen karar yeter sayısı çerçevesinde parlamento, baş-

⁸⁹ Bu oran, aynı tarihler arasında, merkez Amerika'da ise 38 başkanın ikisi şeklindedir. Mariana Llanos, Leiv Marsteintredet, "Introduction: Presidentialism and Presidential Breakdowns in Latin America", Presidential Breakdowns in Latin America, Mariana Llanos, Leiv Marsteintredet, Palgrave MacMillian, 2010, s. 3.

⁹⁰ Annibal Perez-Liñan, "¿Juicio Político o Golpe Legislativo? Sobre las Crisis Constitucionales en los Años Noventa", America Latina Hoy, C. 26, 2000, ss. 67-74, s. 67-68;

⁹¹ Perez-Liñan, (2007), s. 134; Perez-Liñan, (2000), s. 67-68.

kanı işlediği iddia edilen suçlar çerçevesinde suçlayacaktır. Akabinde ise başkanın yargılaması bir yargı organı tarafından gerçekleştirilecektir. Yargılama genellikle bir Yüksek Mahkeme tarafından yapılacaktır. Örneğin 1949 Kosta Rika Anayasası bu duruma açık bir örnektir. Anayasa'nın 121. maddesine göre Parlamento üye tamsayısının 2/3'ü ile bu karar alır ve Yüksek Mahkeme, başkanın yargılanması konusunda yetkilidir. El Salvador Anayasası'nın 236. maddesine göre ise parlamento basit çoğunluk ile başkanı suçlar ve yargılaması sonuçlanıncaya kadar başkanı görevinden uzaklaştırır. Tıpkı yasama modelinde olduğu gibi yargısal modeli uygulayan ülkelerden bazıları çift meclisli bir yapıdadır. Örneğin 1999 Venezuela Anayasası bu şekildedir.⁹²

Başkanın impeachment usulü ile yargılanması konusunda üçüncü model ise karma modeldir. Bu uygulamaya Brezilya ve Kolombiya örnek teşkil etmektedir. Buna göre adi suçlar (*common crimes*) ile ilgili yargılama Yüksek Mahkeme tarafından yapılabilecekken (Brezilya Anayasası md 86), anayasada belirtilen suçlama işletilebilir eylemler (*impeachable offences*) için yargılama makamı Senato olarak değerlendirilmiştir (Brezilya Anayasası md 86).⁹³ Her iki suçlama da çift meclisli yapılarda alt meclis tarafından yapılacaktır.

b. Başarıya Ulaşan İmpeachment Örnekleri: Venezuela, Paraguay ve Brezilya

Pratikte 1978'den bugüne impeachment yolunun başarı ile sonuçlandığı ve devlet başkanının bu yol ile görevden alındığı dört durum söz konusudur. Bunlar Venezuela'da Carlos Andres Perez (1993), Paraguay'da Fernando Lugo (2012) ve Brezilya'da Dilma Rousseff'tir (2016).⁹⁴

⁹² Perez-Liñan, (2007), s. 135; Perez-Liñan, (2000), s. 67-68.

⁹³ Brezilya Anayasası'nın 85. maddesine göre suçlama işletilebilir eylemler, birliğin varlığı, yasama, yargı, kamu bakanlığı ve federasyon birliklerinin anayasal güçleri, siyasi, bireysel ve sosyal hakların işletilmesi, Ülkenin iç güvenliği, idarenin dürüstlüğü, bütçe kanunu ve mahkeme kararları ve kanunlara uygun davranmak hususlarına aykırı eylem ve işlemlerdir. Gisela Pereyra Doval, Esteban Actis, "The Political and Economic Instability of Dilma Rouseff's Second Government in Brazil: Between impeachment and the Pragmatic Turn", *India Quarterly: A Journal of International Affairs*, C. 72, Sa. 2, 2016, ss.,120-131, s. 121.

⁹⁴ Honduras'ta Manuel Zelaya aleyhine impeachment sürecini başlatan olay ise başkanın görev süresi dolduktan sonra tekrar seçilebilmek amacıyla bir halkoylaması yapmak istemesidir. Ulusal Başsavcı (El Procurador General de Nación) Yüksek Mahkeme'ye bu deklarasyonun yasadışı olduğunun ilanı ve iptal edilmesi için başvurur. 23 Haziran 2009 tarihinde ise Kongre, söz konusu halkoylamasının yasaklanması amacıyla bir kanunu onaylar. Fakat başkan Yüksek Mahkeme'nin

Kronolojik olarak başarılı ilk impeachment süreci Venezuela'dadır. 1989-1993 yılları arasında Venezuela'da ikinci başkanlık görevini yapan Carlos Andres Perez, Temsilciler Meclisi'nde %48, Senato'da ise %45 desteğe sahiptir. Fakat başkanın, partisindeki eski başkan Lusinchi'yi destekleyen diğer hizip ile sorunlar yaşadığı ve kendisini partisinden soyutladığı görülmektedir. Bu nedenle de kabinesini partililerden değil teknokratlardan oluşturmayı tercih etmiştir. Başkan, ekonomik kalkınma için yeni fiyatlandırmalar ve vergiler içeren bir ekonomi planını yürürlüğe sokmuştur. Fakat bu ekonomik plan karşısında özellikle Caracas'ta sosyal hareketlenmeler olduğu görülmektedir. Bu dönemdeki hareketlilik sonucunda yüzlerce kişi yaşamını yitirmiş ve başkan olağanüstü hal ilan etmek durumunda kalmıştır. Akabinde ise 2 ve 3 Şubat 1992'de ve 27 Şubat 1992'de peş peşe darbe girişimleri olmuş fakat ikisi de başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu olaylardan hiçbirinde başkan görevini bırakmazken 11 Mart 1993 tarihinde Cumhuriyet Baş Savcısı (El Fiscal General de la Republica) Yüksek Mahkeme'ye, İç İlişkiler Bakanlığı (Ministerio de Relaciones Interiores) için ayrılan bütçenin, başkana yakın politikacılar ve yabancı politikacıların seçim harcamaları için kullandığı gerekçesi ile başkan aleyhine soruşturma izni istemiştir. Yüksek Mahkeme de bu talebi 20 Mayıs'ta kabul etmiştir. Impeachment talebinin, kamu hazinesinin kötüye kullanılması gerekçesiyle olduğu görülmektedir. Başkanın kendi partisi tarafından da desteklenen bu isnatlar sonucunda, 21 Mayıs'ta Senato, yargısal süreç devam ederken başkanın görevine devam etmesinin uygun olmayacağına karar vermiştir. Akabinde ise 31 Mayıs'ta Kongre, impeachment vasıtasıyla başkanın tamamen görevden alınmasına hükmetmiştir.⁹⁵

kararını ve Kongre'den geçirilen kanunu dikkate almayarak bu halkoylamanın gerçekleşmesi için ısrar eder. Ancak Genelkurmay Başkanı Romeo Vasquez bu karara karşı olduğu için başkan Vasquez'i görevden alır. Bunun üzerine Savunma Bakanı ve üç kuvvet komutanı istifa etmiştir. Bunun üzerine Yüksek Mahkeme, Vasquez'in görevden alınması kararını iptal ederek başkanın istifasını ister. Ayrıca Yüksek Mahkeme, başkanın eylemlerinin Honduras devletinin zararına işlevlerini gasp etme ve yetkilerini kötüye kullanma, vatana ihanet suçlarından dolayı suçlanabilir olduğuna ilişkin kararını ilan etmiştir. Bunun üzerine parlamento bir özel soruşturma komisyonu kurmuş ve parlamentodaki partiler başkan hakkında zihinsel yetersizliği olduğu ve anayasayı ihlal ettiği gerekçesiyle suçlamışlardır. İki gün sonra ordu mensuplarının başkanlık ikametgâhını şafak baskını ile basarak başkanın istifa etmesini sağlamıştır. Bu nedenle başkanın istifası bir darbe sonucu gerçekleştiği kabul edilmektedir. Gayyoso, Cadena, (2017), s. 70-71.

⁹⁵ Perez-Liñan, (2000), s. 70-71; Gayyoso, Cadena, (2017), s. 68-69.

Paraguay’da Fernando Lugo’nun 2012 tarihindeki impeachment süreci, incelenen ülkeler arasında görülen başarılı impeachment örneklerinden bir diğeridir. Paraguay’da yasama modelinin benimsendiği görülmektedir. Buna göre suçlama, üye tamsayısının 2/3’ü ile Temsilciler Meclisi tarafından, suçlamanın kabulü ise yine üye tamsayısının 2/3’ü ile Senato tarafından gerçekleştirilmektedir (md. 225). Impeachment sürecinin gerekçesini oluşturan olay, Curuguaty bölgesinde yer alan Morombi çiftliğinde, bazı çiftçilerin siyasetçi ve girişimci Blas Riquelme’nin çiftliğini işgal etmeleri sonucunda İç İşleri Bakanlığı görevlileri çiftçileri çiftlikten çıkarmak amacıyla şiddet kullanmışlardır. Bunun sonucunda ise 16 kişi hayatını kaybetmiştir. Akabinde ortaya çıkan siyasal baskılar sonucunda başkanın kendi partisi olan el Partido Liberal Radical Autentico dâhi başkan aleyhine bir tutum sergileyerek Partido Colorado tarafından başlatılan impeachment sürecine destek vermiştir. Bu olaylar sırasında başkanın gerekli önlemleri almadığı, dolayısıyla görevini yerine getirmekte kötü bir performans sergilediği iddiası ise impeachment sürecinin gerekçesini oluşturmaktadır.⁹⁶ 21 Haziran 2012 tarihinde Temsilciler Meclisi tarafından kabul edilen impeachment, 22 Haziran 2012 tarihinde de Senato tarafından onaylanmış ve başkan görev süresinin dolmasına dokuz ay kala görevden alınmıştır. Fakat Senato, başkanın siyasal görevlere aday olmaktan yasaklı olması yönünde bir karar vermemiştir. Zira 2013 yılında Fernando Lugo’nun Senato üyesi olduğu görülmektedir.⁹⁷

Çalışmamızda incelediğimiz son başarılı impeachment süreci ise Brezilya’da 2016 yılında başkan Dilma Rosseff aleyhine olandır. Dilma Rousseff aleyhine impeachment sürecini başlatanlardan biri koalisyon üyesi olan ve Temsilciler Meclisi’nde İşçi Partisi’nden sonra en çok sandalyeye sahip olan PMDB’dir. Zira 2015’te Temsilciler Meclisi başkanlık yarışını Eduardo Cunha kazanmıştır. Cunha’nın seçim vaadi ise başkanın yasama organı üzerindeki etkinliğini kırmaktır. Bu kapsamda da açıkça Dilma hükümetine karşı olduğunu deklare etmiş ve Dilma hakkında verilen impeachment önergesini kabul etmiştir.⁹⁸

⁹⁶ Marsteintredet, Llanos, Nolte, (2013), s. 114.

⁹⁷ Gayyoso, Cadena, (2017), s. 71.

⁹⁸ Marcus André Melo, “Crisis and Integrity in Brazil”, *Journal of Democracy* C. 27. Sa. 2 2016, ss. 50-65, s. 53. Sonrasında ise Eduardo Cunha ironik bir biçimde Petrobas’tan kendisi ve yandaşları için rüşvet aldığı gerekçesiyle gözaltına alın-

Dilma Rousseff hakkındaki impeachment usulü esas olarak iki ana gerekçe üzerine bina edilmiştir. İlki 2014 yılındaki seçim sürecinde Kongre'den almadığı bir harcama yetkisi kullanması ve diğeri ise başkanı olduğu dönemde Petrobas petrol şirketinin yaptığı usulsüzlükler ve Dilma'nın buna kayıtsız kalmak suretiyle cezai sorumluluğu olduğudur. Ancak Brezilya anayasasına göre ikinci gerekçe anayasal değildir zira Başkan'ın başkanlık dönemi haricindeki iş ve işlemleri dolayısıyla impeachment usulüne maruz bırakılması olanaksızdır.⁹⁹ Ancak Petrobas skandalı hakkındaki soruşturmanın genişlemesi ve Dilma Rousseff'in destekçilerinden olan Senatör Amara'nın gözaltına alınması, bunun sonucu olarak da ülkenin çok sayıda şehrinde gösterilerin yapılması Dilma'yı yıpratırken bu durum siyasi rakipleri için de önemli bir fırsat olarak değerlendirilmiştir.¹⁰⁰ Bu kapsamda Temsilciler Meclisi'nin 272'ye 199 oy ile impeachment talebinin kabul edildiği ve Dilma Rousseff hakkında kurulan komisyonun Dilma'nın rakipleri ve PMDB'nin oluşturduğu görülmektedir. Ancak Federal Yüksek Mahkeme, komisyon üyelerinin gizli değil açık usul ile seçilmesi gerektiği gerekçesiyle Temsilciler Meclisi kararını iptal etmiştir. Sonrasında kurulan yeni komite 38'e karşı 27 oy ile 11 Nisan'da impeachment önergesini kabul etmiş ve genel kurula sunmuştur. 17 Nisan'da genel kurulda yapılan oylamada Temsilciler Meclisi'nin impeachment suçlaması yapabilmesi için gerekli nisap olan üçte iki sağlanmış ve Dilma Rousseff'in görevi altı ay için durdurulmuştur. Yerine başkan yardımcısı Michel Temer vekâlet etmeye başlamıştır. Senato oylaması ise 12 Mayıs'ta gerçekleştirilmiştir. Bu oylamada 55'e karşı 22 oyla Dilma Rousseff'in başkanlığının düşürülmesi ve Michel Temer'in kalan süreyi başkan olarak tamamlamasına karar vermiştir. Ayrıca Senato Dilma Rousseff'in sekiz yıllık siyasi yasaklılığına hükmetmediği görülmektedir.¹⁰¹

muştur. İlgili haberler için Brazilian Lawmaker Who Led Impeachment of President Is Arrested, <http://www.nytimes.com/2016/10/20/world/americas/brazil-eduardo-cunha.html?rref=collection%2Ftimestopic%2FRousseff%2C%20Dilma>, (Erişim Tarihi: 9.1.2017).

⁹⁹ İddialar için Bkz. Doval, Actis, (2016), s. 126-127.

¹⁰⁰ Impeachment sürecinde PMDB ve PSDB'nin değişen tutumları için Bkz. Melo, (2016), s. 54-55.

¹⁰¹ Oylamalar hakkında bilgi New York Times'ten elde edilmiştir. Brazil Impeachment: The Process for Removing the President, <http://www.nytimes.com/interactive/2016/world/americas/brazil-dilma-rousseff-impeachment.html>, Erişim

Özellikle Fernando Lugo ve Dilma Rousseff'in impeachment süreçleri artık Latin Amerika'da bu mekanizmanın parlamenter sistemdeki güvenoyu gibi işletilmeye başlandığına yönelik tartışmaları da ortaya çıkarmıştır.¹⁰² Bunun için de hukuki gerekçelere dayanan suçlamaların siyasi saiklerle kullanıldığı görülmektedir.¹⁰³ Bu nedenle Perez- Liñán, artık impeachment'ın tekrar düşünülmesi gerektiği, zira artık siyasal bir araç olarak kullandığını ifade etmektedir.¹⁰⁴ Örneğin Paraguay'da alt meclis, başkanı olaylardan dolayı sorumlu tutarak Senato tarafından yargılanmasına karar vermiştir. Sonraki gün ise Senato'nun başkanı yargıladığı ve görevden aldığı görülmektedir. Bu süreçte başkana kendisini savunması için yalnızca *iki saat* gibi oldukça kısa bir süre verildiği görülmektedir.¹⁰⁵ Dilma Rousseff'in impeachment süreci ise şeklen ve esasen impeachment olarak telakki edilebilir. Ancak başkan Dilma'ya yöneltilen seçimleri kazanmak için yetkisi olmayan harcamaları yaptığı gerekçesi, Brezilya politik atmosferinde *yeni* ya da *kabul edilemez* bir durum değilken bu durum parlamento çoğunluğunun başkanı siyasi amaçlarla görevden almasına engel olmamıştır. Serrafero da bu nedenle Rousseff'in impeachment sürecini hukuken değil ama ahlâken itiraz edilebilir bir süreç olarak değerlendirmektedir.¹⁰⁶ Bu gerekçelerle Llanos ve Nolte, bu sistemlerde impeachment usulünün yerini güvenoyu mekanizması ile değiştirmesi gerektiğini ifade etmektedir. Yazarların öne sürdüğü güvenoyu için karar yeter sayısı ise parlamentonun üye tamsayısının 2/3'üdür.¹⁰⁷

2. Fiziksel/Zihinsel Yetersizlik ve Başkanın Görevini Terketmesi

Fiziksel ve zihinsel yetersizlik, devlet başkanlığı makamının daimi boşalması yöntemlerinden biridir. Ancak burada başkan karşısında yöneltilen bir suçlama söz konusu değildir. Sadece başkanın bu görevi

Tarihi: 9.1.2017).

¹⁰² Mariana Llanos, Detlef Nolte, "The Many Faces of Latin American Presidentialism", GIGA Institute of Latin American Studies, No. 1, 2016, s. 5; Marsteintredet, Llanos, Nolte, (2013), s. 111-112; Serrafero, (2108), s. 416.

¹⁰³ Pérez-Liñán, (2016).

¹⁰⁴ Pérez-Liñán, (2016).

¹⁰⁵ Marsteintredet, Llanos, Nolte, (2013), s. 114.

¹⁰⁶ Serrafero, (2018), s. 427.

¹⁰⁷ Llanos, Nolte, (2016), s. 1-2.

yerine getirmesini engelleyen problemler söz konusudur. Temelde bu tür bir gerekçe ile başkanlık makamının boşalması çok istisnai bir durum olmadıkça mümkün olamaz. Örneğin ölüm, felç, bitkisel yaşama girmiş bulunma, alzheimer hastalığı gibi tıbbi rahatsızlıklar ya da kaçırılma, gaiplik gibi durumlar devlet başkanının bu görevi yerine getirmesine engel fiziksel ve zihinsel durumlar arasında gösterilebilir.¹⁰⁸ Yani fiziksel ve zihinsel yetersizlik konusu hükümet sistemi üzerinde etki eden bir husus değildir. Ancak burada, söz konusu kararın kimler tarafından ve nasıl verildiği önem arz etmektedir. Örneğin ABD’de başkanın görev ve sorumluluklarını yerine getiremeyecek olduğu, başkan yardımcısı ve kabinenin çoğunluğu tarafından ilan edilebilir. Fakat başkan bu karara itiraz ederse bu durum Kongre tarafından 2/3 ile kabul edilmedikçe başkan görevine devam eder. Daha farklı uygulamalar da söz konusudur. Örneğin 1980 Şili Anayasası’na göre Temsilciler Meclisi’nin 1/4’ü, sorunun çözümü için Yüksek Mahkeme’ye başvurur. Akabinde Yüksek Mahkeme Senato’ya raporunu sunar ve Senato son kararı verir. El Salvador ve Guatemala’da ise 5 kişilik bir sağlık komisyonu tarafından bu yönde bir rapor sunulduktan sonra parlamento üye tamsayısının 2/3’ü ile bir karar alır.¹⁰⁹

İlgili anayasal hükümlerin sınırlayıcı değil uygulayıcıya keyfi davranma imkânı tanıdığı farklı ülke anayasalarında ise söz konusu hükümlerin kötüye kullanılabildiği görülmektedir. İmpeachment gibi sıkı şartlara bağlanmış anayasal kuralları uygulamak her zaman kolay değildir. Fakat başkanın birtakım sebeplerle görevden alınması isteniyor ise anayasal bir güvence olduğu gerekçesiyle bu kuruma da başvurulduğu görülmektedir.¹¹⁰ Üçüncü dalga demokrasiler arasında bunun en bariz örneği Ekvator’da 1997 yılında Abdala Bucharam’ın bu yol ile görevden alınmasıdır. Bucharam aleyhine parlamento, impeachment

¹⁰⁸ Anayurt, Ekinci, (2017), s. 493.

¹⁰⁹ Perez-Liñan, (2007), s. 138.

¹¹⁰ Örneğin 1920’de Guatemala’da Manuel Estrada Cabrera, 1947’de Nikaragua’da Leonardo Argüello bu vesileyle görevinden alınmıştır. Ayrıca 1955’te Brezilya’da başkan Carlos Luz aleyhine gerçekleştirilen askeri darbeyi meşrulaştırmak amacıyla bu kuruma başvurmuştur. Kongre açıkça başkanın fiziksel ya da zihinsel bir engeli olduğunu ilan etmemiştir. Onun yerine başkanın bir hücum botunda gizlenmekte olduğunu kabul etmiştir. Ayrıca 1976’da Arjantin’de başkan Maria Estela Martinez de Peron’un görevden alınabilmesi için Temsilciler Meclisi bu kuruma başvurmuşsa da Senato başkanı, bu önergeyi ortak oturuma sunmayı reddetmiştir. Perez-Liñan, (2007), s. 138.

için gerekli olan karar yeter sayısına (üye tamsayısının 2/3'ü) ulaşamamış, halk hareketleri ve başkanın popülaritesinin düşmesi dolayısıyla da başkanın zihinsel yetersizliği (*mental incapacity*) olduğu gerekçesiyle görevden almıştır.¹¹¹ Benzer bir uygulamanın yine Ekvator'da 2005 yılında başkan Gutierrez için de gerçekleştiği görülmektedir. Parlamento desteğinden yoksun olan başkan Gutierrez'in anayasal yetkilerini aşması ve yüksek yargıdaki birçok üyeyi görevden alarak kendine yakın üyeleri ataması, başkana karşı sokak hareketlerinin başlamasına neden olmuştur. Parlamentodaki muhalefet ise başkan hakkında ortaya çıkan rüşvet iddiaları dolayısıyla impeachment sürecini başlatmıştır. Fakat bu muhalefetin de 2/3'e ulaşamadığı görülmektedir. Bunun yerine başkanın "görevini terkettiği" (abandonment of office) kararı verilerek yerine başkan yardımcısı geçici başkan olarak atanmıştır.¹¹²

¹¹¹ Bucharam, kendisi bir politikacı olmamasına karşın, 1996 başkanlık seçimlerini Roldosista Partisi'nin başkan adayı olarak kazanmıştır. Başkan ile parlamento arasında daha göreve gelir gelmez çatışmaların başgösterdiği görülmektedir. Bucharam, partisi parlamentonun sadec %23'ünü kontrol ettiği için destek arayışına girişmiştir. Bu çerçevede Izquierda Democratica ve Denocracia Popular gibi küçük partiler ile ittifak yapmasına karşın parlamentonun en büyük partisi Partido Social Cristiano ve sol partiler muhalefette kalmıştır. Ancak bazı atamalar konusunda başkanın kendisini destekleyen partiler ile de arası açıldığı görülmektedir. Bu nedenle başkan, Partido Social Cristiano ile Yüksek Mahkeme üyelerinin atanması konusunda bir anlaşmaya varsa da bu parti muhalefette kalmaya devam edeceğini açıklamıştır. Başkan muhalefet ile çatışmaya başlamış ve yerleşik politik elitler ile uzlaşmayı reddetmiştir. Bu süreç içerisinde sıklıkla skandallar ile anılmaktadır. Ayrıca bakanlıklara ve üst düzey görevlere bir kısmını kendi arkadaşları ve akrabaları arasından seçmiştir. Bu dönem içerisinde seçim kampanyasında vaat ettiği ekonomik programın aksine sendikaları kapatmaya, çeşitli devlete ait şirketleri özelleştirmeye ve vergileri artırmaya başlamıştır. Akabinde ise başkan aleyhine sokak hareketlerinin yaygınlaştığı görülmektedir. Parlamentoda çoğunluğu oluşturan muhalefet partileri (Vatansever Cephe-Patriotic Front), başkan tarafından sunulan ve temel ihtiyaçlarda ücret artırımını ya da mali kemer sıkma politikası öngören birçok ekonomik ve finansal içerikli yasa teklifini reddetmişlerdir. Ayrıca ekonomik olarak başkanın tavrından duyulan hoşnutsuzlukların ayrıca yolsuzluk ve nepotizm uygulamaları ile birleşmesi de toplumun farklı kesimlerinden grupların sokak hareketleri başlatmasına neden olmuştur. Söz konusu parlamentonun muhalefet, başkan aleyhine bir impeachment sürecinin başlatılması gerektiğini ifade etmeye başlamalarına karşın bunun için gerekli olan 2/3 karar yeter sayısına ulaşabileceklerinden şüphe etmişlerdir. Kongre başkanı Fabian Alarcon ise Kongre'yi olağanüstü toplantıya çağırarak, 6 Şubat 1997 tarihinde 34'e karşı 44 oy ile başkan aleyhine aldıkları "yetersizlik" kararı ile başkan görevden almış yerine de Kongre başkanını geçici başkan olarak atamışlardır. Mejica Acosta, Polga-Hecimovich, (2010), s. 81-82; Perez-Liñan, (2007), s. 152-155; Gayyoso, Cadena, (2017), s. 69;

¹¹² Gutierrez, 21 Ocak Vatansever Toplum Partisi (Parido Sociedad Patrioticade Enero 21) adna, sol eğilimli Demokratik Halk Hareketi (Movimiento Popular Democ-

Peru’da Alberto Fujimori’nin de bu yolla görevden alınmış olması dikkat çekicidir. Ancak Fujimori’nin görevden alınmasını Ekvator’daki örneklerinden ayıran husus ise Fujimori’nin öncesinde istifa ettiğini belirten yazıyı faks yoluyla parlamentoya ulaştırmış olmasıdır. Fujimori’nin görev süresi içerisinde (1990-2000) meydana gelen bazı yolsuzluk hadiselerine ilişkin görüntülerin ortaya çıkması sonucunda¹¹³ hakkında bir impeachment sürecinin başlayacağı ihtimali giderek kuvvet kazanmıştır. 1992’den beri ilk defa 16 Kasım 2000 tarihinde ise başkan Fujimori, muhalefetin çoğunluğu oluşturduğu bir parlamento ile karşılaşmıştır.¹¹⁴ Fujimori’nin bir iş gezisi bahanesiyle Japonya’ya

ratico) ve yerli MUPP ile seçim ittifakı yaparak katıldığı Kasım 2002 başkanlık seçimlerini kazanmıştır. Başkan, seçim kampanyasında liberal politikalar karşısı bir kampanya yürütmüştür. Fakat göreve geldikten bir süre sonra seçim ittifakındaki partilere ihanet ederek neoliberal politikalar icra etmeye başlamıştır. Bu kapsamda petrol, elektrik ve telekomünikasyon sektörlerini özelleştirme, uluslararası gaz fiyatlarının arttırılmasından kaynaklı gelirlerini maksimize etmek için maddi tasarruf tedbirlerini hayata geçirmesi buna örnektir. Bunun için de PSC ile sadece yasama organı içerisinde geçerli olacak bir “hayalet koalisyon” (ghost coalition) gerçekleştirmiştir. Fakat bu koalisyon da başkan Gutierrez’in kuzeni ile PSC lideri Cordero arasındaki rüşvet iddialarının ispatlanması olarak yorumlanmıştır. Fakat ilginçtir ki PSC’nin bu iddiaları değerlendirerek parlamentodaki diğer partiler ile birlikte impeachment sürecini başlattığı görülmektedir. İmpeachment teklifi veren partiler gerekli olan 2/3 çoğunluğa sahip olmamasına karşın başkanın Bucharam’ın partisi olan PRE ve Ulusal Hareket Kurumsal Yenilenme Partisi (Partido Renovador Institucional de Accion Nacional-PRIAN) ile bir koalisyona girdiği görülmektedir. Bu koalisyon çerçevesinde başkan, Yüksek Mahkeme üyelerinin tamamını değiştirerek koalisyon üyelerinin belirlediği kişileri onların yerine atamıştır. Ayrıca Anayasa Mahkemesi ve Yüksek Seçim Kurulu üyeliklerini yeniden organize etmiştir. Bu yeni Yüksek Mahkeme de başkan Abdala Bucharam hakkındaki yolsuzluk iddialarının düşmesine ve Bucharam’ın lkeye dönebilmesine karar vermiştir. Bu tür anayasaya aykırı eylemler sonucunda başkan aleyhine halk hareketlerinin başladığı görülmektedir. Bu halk hareketlerinden destek alan parlamento, muhalefet partileri tarafından toplandığı oturumunda 60 oy ile (oybirliği) başkanın görevini terk ettiğine (abandonment of Office) hükmederek yerine başkan yardımcısı Alfredo Palacio’yu geçici başkan olarak atamıştır. Mejica Acosta, Polga-Hecimovich, (2010), s. 83-84. Gayyoso, Caden, (2017), s. 66.

¹¹³ Ülkede bağımsız olarak addedilebilecek nadir yayın kuruluşlarından Channel N tarafından yayımlanan bir videoda Fujimori’nin istihbarat örgütünün liderlerinden Vladimiro Montesinos’ın muhalefetin parlamento üyelerinden birine rüşvet verdiği görülmektedir. Bu görüntülerin ortaya çıkması, zaten seçimsel meşruluğu tartışmalı olan Fujimori’nin otoritesinin sorgulanmasına yol açmıştır. Berntzen, Holvik Skinlo, (2010), s. 197-213.

¹¹⁴ 1992’de başkan Fujimori, parlamento çoğunluğunun kendisine muhalif olması ve politikalarını yürütmemesi dolayısıyla parlamentoyu feshetmiş (autogolpe), yüksek yargı üyelerini görevden almış ve 1979 anayasasını askıya almıştır. 2000 yılında ise artık gücü kaybettiğinin farkında olan başkan, başlattığı siyasal dönüşüm sürecini tamamlamaktansa istifa etmeyi seçmiştir. Berntzen, Holvik Skinlo, (2010),

gittiği ve orada 19 Kasım 2000 tarihinde istifa ettiğini belirten dilekçeyi faks yoluyla parlamentoya ilettiği görülmektedir. Fakat parlamento başkanı Balentin Paniagua bu dilekçeyi kabul etmemiş ve parlamento tarafından 22 Kasım 2000 tarihinde Fujimori'nin zihinsel yetersizlik (*incapacidad moral*) gerekçesiyle görevine devam edemeyeceği kararı alınmıştır.¹¹⁵ Burada başkan Fujimori'nin görevden alınmasından sonra teselsül sırası, sırayla birinci ve ikinci başkan yardımcılarında idi.¹¹⁶ Ancak birinci başkan yardımcısının Fujimori'nin görevden alınmasından önce, Ekim ayında, ikinci başkan yardımcısının ise Fujimori'den hemen sonra istifa etmesi dolayısıyla geçici başkanlık görevinin 28.7.2001'e kadar parlamento başkanı Valentin Paniagua'ya geçtiği görülmektedir.¹¹⁷ 23.1.2019 tarihinde, Venezuela'da tekrar başkan olarak seçilen ve 10.1.2019 tarihinde göreve başlayan Maduro için de parlamentonun benzer bir eyleme giriştiği görülmektedir. Bilindiği üzere Chavez yönetimi ile birlikte giderek otoriter bir nitelik taşıdığı ve 2013 yılında Chavez'in ölmesi ile birlikte görevi devralan Maduro'nun otoriterleşmekte olan rejimi daha da sertleştirdiği dile getirilmektedir.¹¹⁸ 2015 yılında parlamentonun 2/3'ünün muhalefet tarafından oluşturulması ise Maduro karşısında bir muhalefetin oluşmasını sağlamıştır.¹¹⁹ Maduro'nun %62 ile kazandığı Mayıs 2018'de gerçekleştirilen başkanlık seçimlerine ise yolsuzluk ve seçime hile karıştırıldığı gerekçesiyle muhalefet partileri katılmamış ve seçimlere katılım %52 gibi oldukça düşük bir seviyede kalmıştır. Ayrıca çoğunluğunu muhalefetin oluşturduğu parlamentonun Kasım 2018'de aldığı karar ile seçim sonuçlarını da tanımadığı görülmektedir.¹²⁰ Maduro'nun ikinci dönemine başladığı 10 Ocak 2019 tarihinde parlamento bu iradesini yinelemiş ve

s. 199-200.

¹¹⁵ Gayyoso, Cadena, (2016), s. 74-75; Berntzen, Holvik Skinlo, (2010), 200.

¹¹⁶ Anayurt, Ekinci, (2017), s. 467.

¹¹⁷ Berntzen, Holvik Skinlo, (2010), s. 200.

¹¹⁸ Gabriel Hetland, "From System Collapse to Chavista Hegemony-The Party Question in Bolivarian Venezuela", Latin American Perspectives, Vol. 44, Issue 2012, 2017, pp. 17-36, s. 17-18; Javier Corrales, The Authoritarian Resurgence: Authoritarian Legalism in Venezuela", Journal of Democracy, Vol. 26, No. 2, 2015, pp. 37-51.

¹¹⁹ "Oposición en Venezuela obtiene histórica victoria en las elecciones parlamentarias", https://www.bbc.com/mundo/noticias/2015/12/151204_venezuela_parlamentarias_oposicion_chavismo_dp, (Erişim Tarihi: 25.1.2019).

¹²⁰ "Parlamento venezolano desconoce resultados de elecciones presidenciales", <https://mundo.sputniknews.com/america-latina/201805231078951732-venezuela-parlamento-declara-elecciones-como-inexistentes/>. (Erişim Tarihi: 25.1.2019).

23 Ocak 2019 tarihinde başkanlık makamının boş olduğu gerekçesiyle Anayasa'nın 233. maddesine dayanarak parlamento başkanının geçici başkan olarak atanmasına ve otuz gün içinde seçimlerinin tekrarlanmasına hükmedilmiştir.¹²¹ Bu çalışmanın tamamlandığı sırada siyasal krizin halen devam ettiği görülmektedir.

3. Siyasi Bir Tercih: Devlet Başkanını İstifaya Zorlamak

Yukarda incelenen örnekler, başkanların görev sürelerini tamamlayamamalarının sadece bir yönünü oluşturmaktadır. Geriye kalan büyük bir kısmında ise başkanların görevlerinden kendi istekleri ile yani istifa ederek ayrıldıkları görülmektedir. Elbette başkanlar, tamamen kendi tercihleri ile bu görevden istifa etmemektedir. Siyasal konjonktür ve parlamento, sokak hareketleri, sosyal organizasyonlar ve uluslararası baskı gibi dış etmenler de başkanı bu kararı almaya zorlamaktadır. İşte bu nedenle Mustapic, bu sistemlerde ortaya çıkan krizlerin başkanın istifası ile sona erdiği durumları ikiye ayırarak incelemek gerektiğini ifade etmektedir. Yazar, temelde kriz ortaya çıktıktan sonra parlamentodaki partilerin krizi çözmek adına organize olup olmadıklarına göre ayırım yapmaktadır.¹²²

a. Krizin Başkan Tarafından Çözülmesi

İlk durum, krizden çıkabilmek için parlamentoda alternatif bir çoğunluğun organize olamadığı durumlardır. Bu durumda parlamento başkanı istifaya zorlama kudretine sahip değildir. Başkan kendi iradesi ile istifa etmektedir. Elbette barışçıl bir çözüm için başkan, siyasal elitler ile ve organizasyonlar ile bir pazarlık neticesinde bu karara varacaktır.¹²³ Örneğin Arjantin'de Raul Alfonsin, Aralık 1989'da görev süresi dolacak olmasına karşın, hiperenflasyon ve sosyal çatışmalar dolayısıyla erken seçim çağrısı yaparak Temmuz 1989'da başkanlık görevini Carlos Menem'e devretmiştir. Benzer şekilde Ocak 2002'de peş peşe iki başkanın birer hafta arayla istifa etmesi sonucunda Kongre Eduardo Duhalde'yi başkanın görev süresini tamamlaması için ata-

¹²¹ "Líderes políticos reaccionan al juramento de Juan Guaidó de asumir las competencias del Poder Ejecutivo", (Erişim Tarihi: 25.1.2019).

¹²² Mustapin, (2010), s. 19.

¹²³ Ana Maria Mustapic, "America Latina: Las Renuncias Presidenciales y el Papel del Congreso", Revista de Ciencia Política, Vol. 47, 2006, pp. 55-70, s. 59.

mıştır.¹²⁴ Halk tarafından seçilmediği için diğer başkanlara göre daha kırılğan bir durumda olan Duhalde, tıpkı Alfonsin döneminde olduğu gibi ekonomik problemler ve sokak hareketleri ile mücadele etmek zorunda kalmış ve sorunun çözümünü erken seçim çağrısı yapmakta bulmuştur.¹²⁵ Arjantin’de yaşanan bu iki örnekte de parlamentoda iki partili bir yapı söz konusudur. Dolayısıyla başkanın ekonomik konulardaki başarısızlığı ve parlamento ile arasındaki gerilim, ancak parlamento ile uzlaşması sonucunda aşılabilecektir. Fakat zaten geleneksel olarak başkanın rakibi durumundaki muhalefet partisinin, hele ki bir sonraki başkanlık seçimlerine çok az bir süre kalmışken, yürütme organının ekonomik başarısızlığındaki sorumluluğa ortak olmak istemesi başkanı böyle bir karar almaya yöneltmiştir.

Dominik Cumhuriyeti’nde, 1994 yılında seçime hile karıştırıldığı iddiaları ve sivil ayaklanmalar ortasında Joaquin Balaguer başkan olarak seçilmiştir. Başkan göreve geldiğinde Temsilciler Meclisi’nde 120 kişinin 47’si Senato’da ise 30 kişinin 14’ü başkanın partisindendir. Yani başkan, parlamento desteğini elde etmek için DKP ile koalisyon kurmayı tercih etmiştir.¹²⁶ Bu dönemde başkanın görev süresini kısaltmak ve hileli seçim iddialarından kurtulmak için hamleler yapıldığı görülmektedir. Ancak bunun gerçekleştirilebilmesi için başkanın da ikna edilmesi gereklidir. Çünkü parlamento çoğunluğunu gerekli kılmak için DKP ile bir ittifak kurması gerekli olmasına karşın bu iki parti birbirine muhalif iki parti olduğu için mümkün değildir. Bu nedenle ABD’nin de sürece müdahil olması ile birlikte partilerin ve başkanın uzlaştığı, bir takım seçim ve anayasa reformu ile birlikte başkanın da görev süresinin kısaltıldığı görülmektedir. Böylelikle başkan iki yıl görev yaparak seçimler vasıtasıyla görevini devretmiştir.¹²⁷ Bolivya’da ise Siles Zuazo, 1956-1960 yılları arasında ve 1982-1985 yılları arasında görev yapmış bir başkandır. Özellikle, askeri diktatörlüğün bitmesinin hemen ardından görev yaptığı ikinci döneminde,¹²⁸ hiperenflasyon ve sokak hareketle-

¹²⁴ Anibal Perez-Liñan, Juicio Político al Presidente y Nueva Inestabilidad Política en America Latina, 2009, s. 282-290.

¹²⁵ Mustapic, (2010), s. 20.

¹²⁶ Bu dönemde parlamentoda üç büyük parti bulunmaktadır. Bunlar, başkanın da mensubu olduğu Sosyal Hristiyan Reformist Parti (Partido Reformista Social Cristiano), Devrimci Dominik Partisi (DDP) (Partido Revolucionario Dominicano) ve Dominik Kurtuluş Partisi (DKP) (Partido de la Liberación Dominicana)’dır Mustapic, (2010), s. 22-23.

¹²⁷ Valenzuela, (2004), s. 7-8.

¹²⁸ Zuazo, normalde 1980 yılında göreve başlaması gerekirken demokratik süreç iki kez darbe girişimi ile bölündüğü için 1982 yılında göreve başlamak zorun-

ri dolayısıyla sürekli parlamento ile gerilim halindedir. Parlamentoda her iki mecliste de azınlıkta olan başkan sürekli IMF tarafından ortaya konulan standartlar ile iç siyasetteki etkinliği bulunan sendikalar ve siyasi organizasyonların talepleri arasında bir denge sağlamaya çalışırken ekonomik olarak sürekli başarısızlıklar ile karşılaşmıştır.¹²⁹ Bu dönemde başkan, 130 üyeli Temsilciler Meclisi'nde kendi partisinin 27, toplamda dört partinin temsil edildiği koalisyonunun ise 47 vekilinin desteğini elde edebilmiştir. Senato'da ise 27 üyenin sadece 10'u başkan desteklemektedir.¹³⁰ Çok partili bir parlamentoda diğer partiler, başkana destek vermeyi reddetmiş ve tüm tekliflerini veto etmişlerdir fakat bunun karşılığında parlamentoda muhalefet adına birlikte hareket eden anlamlı bir çoğunluk koalisyonu da söz konusu değildir.¹³¹ Dolayısıyla bir kilitlenme söz konusudur. Başkan ise bu kilitlenmeden Katolik Kilisesi'nin aracılığında, partiler ile anlaşma yaparak bir yıl içinde yeni başkanlık seçimleri yapılmasını sağlayarak kurtulmuştur.¹³²

Tüm bu örneklerde siyasal krizden çıkışın erken seçimler vasıtasıyla giderilmeye çalışıldığı görülmektedir. Marsteintredet de bu nedenle bu uygulamanın parlamenter sistemlerdeki erken seçim mekanizması ile benzeştiğini ifade etmektedir.¹³³

b. Krizin Parlamento Tarafından Çözülmesi

İkinci çözüm, siyasal krizin parlamentoda başkan aleyhine organi-

da kalmıştır. Miguel A Buitrago, "Civil Society, Social Protest, and Presidential Breakdowns in Bolivia", *Presidential Breakdowns in Latin America*, Ed. Mariana Llanos, Leiv Mainstredet, Palgrave MacMillian, 2010, ss. 91-111, s. 95.

¹²⁹ Valenzuela'ya göre bu dönemde başkanın her hamlesi başarısızlık ile sonuçlanmıştır. Kararnameler ile yönetmek, lobicilik faaliyetleri ile parlamentoda etkinliği sağlamak, kabinede teknokrat üyelere yer vererek ekonomiyi toparlamak gibi tüm girişimleri geri tepmiştir. Valenzuela, (2004), s. 10.

¹³⁰ Bu dönemde başkan, Bolıvy Komünist Partisi (Partido Comunista de Bolivia), Milliyetçi Devrimci Sol Hareket (Movimiento Nacionalista Revolucionario de Izquierda), Devrimci Sol Hareket (Movimiento de Izquierda Revolucionario) ve Hristiyan Demokrat Parti (Partido Demócrata Cristiano) tarafından desteklenmektedir. Buitrago, (2010), s. 85.

¹³¹ Bu dönemde, muhalefet parti ADN'nin lideri Hugo Banzer başkanın görevi başkan yardımcısına devretmesi gerektiğini ya da erken seçim kararı alması gerektiğini ifade etmiştir. Bu dönemde asker tarafından da kendisine görevi bırakması yönünde baskılar yapılmaktadır. Yine ADN senatörü başkanın, istifa etmesi, erken seçimlere karar vermesi ya da impeachment süreci ile yüzleşmesi arasından birini tercih etmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bir aralık impeachment teklifinde bulunulmuş ise de Yüksek Mahkeme bunu reddetmiştir. Buitrago, (2010), s. 96.

¹³² Mustapic, (2010), s. 23; Valenzuela, (2004), s. 10.

¹³³ Marsteintredet, (2008), s. 43-44.

ze olabilen bir çoğunluğun olduğu durumlardır.¹³⁴ Yani parlamentoda başkan aleyhine bir çoğunluk söz konusudur. Burada başkan aleyhine teşekkül eden parlamento çoğunluğunun başkan aleyhine impeachment usulüne başvurması da krizden parlamento vasiyasıyla çıkışa örnek olarak gösterilebilir. Ancak burada ele alınan husus başkanı istifaya zorlamaktır. Yani başkan hakkında impeachment önergesi verilmiş dâhi olsa bu durum ilk etapta başkan için bir uyarı anlamına gelmektedir. Örneğin Brezilya’da Collor de Mello (1992)¹³⁵ ve Paraguay’da Raul Cubas (1999)¹³⁶ bu tür bir baskı ile görevinden ayrılan başkanlar ara-

¹³⁴ Mustapic, (2006), s. 62 vd.

¹³⁵ Collor göreve seçildiğinde kendisinden önceki başkan Sarney, yolsuzluklar ve kötü yönetilmiş bir ekonomi ile görevi bırakmıştı. Collor da ekonomide iyileşmeyi sağlayacağına dair vaadlerde bulundu ve kamuoyunda itibarları zedenlenen birçok siyasi parti elitleri ile arasında mesafe koydu. Bu dönemde Collor Planı olarak adlandırılan ekonomi planını işleme koydu. Bu planların temelinde, başkanın parlamento desteği zayıf olduğu için kanunlar değil kararnameler yer almaktadır. Başkan Altyapı Bakanlığı’na otoyol bakımı projeleri için açık artırma usulü öngörülmezsizin sözleşmecileri belirleme yetkisi veren bir kararname çıkarmıştır. Bunun sonucunda ise medyada yüksek kademedeki kamu görevlileri, bakanlar, başkanın eşin ve başkan aleyhine haberler yer almaya başladı. Nihayetinde Collor’un kardeşi Pedro, Collor’un seçim yöneticisi Paulo Cesar Farias’ın hayali offshore şirketleri içinde kara para aklama faaliyetlerinde bulunduğunu iddia etti. Collor bu iddiayı reddetse de polis Farias’ın şirketi hakkında bir soruşturma başlattı. Bunun sonucunda Kongre’de iki meclisin de katıldığı bir komisyon kuruldu. Komitenin incelemeleri sonucunda Fraiss’in Collor’un banka hesabına altı buçuk milyon dolar aktardığı bilgisi yer aldı. Ağustos sonunda komite görevini bitirdiğinde Sao Paulo, Rio de Janeiro, Brasília ve diğer büyük şehirlerde başkanın istifa etmesi için büyük halk gösterileri düzenlendi. 29 Eylül’de Collor’un impeachment’ine Temsilciler Meclisi’nin 441’e karşı 38 oyuyla karar verdi. Bunun sonucunda Collor’un başkanlığı altı aylık bir süre için donduruldu. Senato’da ise 73’e karşı 8 oy ile görevden alındı ve yirmi iki yolsuzluk isnadı ile soruşturulması konusunda yetki verildi. Senato oylaması öncesinde ise Collor istifa etmişti. İki mecliste de oylamaların bu derece yüksek çıkmasının nedeni ise Collor’un her iki mecliste de kendi partisinin oldukça az bir sandalyeye sahip olması idi. Bu nedenle oylamaları etkileyememiştir. Perez-Liñan, (2007), s. 14-15.

¹³⁶ Raul Cubas Grau’nun seçim vaadi, bir önceki başkan Wasmony idaresi tarafından isyan suçu işlediği iddiasıyla yakalanan General Lino Oviedo’nun serbest bırakılması üzerine inşa edilmiştir. Cubas 1998 yılında başkan olarak seçilmiştir. Normalde başkanın partisi olan Partido Colorado, Temsilciler Meclisi’nin %56’sına sahiptir. Fakat partinin fraksiyonlara bölündüğü görülmektedir. Partinin bir kısmı olan Oviedistalar (General Oviedayı destekleyenler) başkanı desteklerken bir kısmı ise Arganistalar olarak adlandırılmakta ve Cubas’ın başkan yardımcısı da olan Argana’yı desteklemektedir. Başkan bu nedenle gerçekte parlamentoda azınlık durumundadır. Ancak parlamentodan destek aramaktansa kendisini parlamentodan soyutladığı görülmektedir. Kabinesini sadece Oviedistalar tarafından oluşturmuştur. Lakin görünen odur ki başkan, Arganistalar’dan ve diğer parlamento muhalefetine (Arganistalar, Authentic Radical Liberals ve Encuentro Nacional tarafından oluşturulan Dmeokratik Cephe) tepkisinden kurtulmak adına göreve gelir gelmez başkan yardımcısına da haber vermeksizin Oviedo’nun serbest bırakılması için kararname yayımlar. Fakat parlamenter muhalefetin bu

sında gösterilmektedir. Ancak elbette başkanın istifası, impeachment sürecini sona erdirmemektedir. Örneğin Senato'da impeachment hakkındaki oylamadan önce Collor de Melo istifa etmiş olmasına karşın Senato'da impeachment 8'e karşı 77 oy ile kabul edilmiş ve başkan hakkında ceza yargılaması yapılabilmesi için yetki verilmiştir.¹³⁷

Arjantin'de Fernando de la Rúa (2001)¹³⁸ ve Rodriguez Saa (2001),¹³⁹

kararnameyi Yüksek Mahkeme'ye taşıdığı görülmektedir. Mahkeme kararnameyi anayasaya aykırı bularak iptal etmiş ve generalin tekrar hapse gönderilmesini emretmiştir. Fakat Cubas bu karara uymamıştır. Böylelikle parlamento için başkan hakkında impeachment süreci başlatabilmek için lazım olan gerekçe de bulunmuştur. Oviedo'nun ise halkı Yüksek Mahkeme aleyhine kışkırtması kitle hareketlerinin başlamasına neden olmuştur. Bu dönemde başkan Cubas'ın partisinde de Arganistalar ve Oviedistalar arasında gerilimin yaşandığı görülmektedir. Bu gerilimin sonucunda partinin hâkimiyeti Arganistalara geçmiş ve başkanın Partido Colorado'nun temsilcisi olmadığı ilan edilmiştir. Parlamentoda impeachment süreci devam ederken Oviedistalar ile Parlamento ve Yüksek Mahkeme arasındaki gerilim de giderek tırmanmaktadır. Bu sırada başkan yardımcısı Argana'ya karşı bir suikast girişiminde bulunulması, başkan Cubas'ın halk desteğini daha da azaltmıştır. Kamuoyu bu eylem için Oviedo'yu suçlamıştır. Bunun sonucunda Temsilciler Meclisi olağanüstü toplantıya çağırılmıştır. Kongre'deki toplantı sabaha karşı saat sekizde başladığı vakitte dışarda da göstericiler impeachment için tezahürat yapmışlar ve Oviedoyudestekleyen vekillerin Kongre binasına girmesini engellemişlerdir. Bu sayede parlamentoda impeachment isnatlarının kabul edildiği görülmektedir. Perez-Liñan, (2000), s. 70; Perez-Liñan, (2007), s. 161-164.

¹³⁷ Ahmet Ekinci, Serkan Nebi Yıldırım, "Brezilya'nın Başkanlık Sistemi Uygulaması", içinde Dört Kitada Başkanlık Sistemi Uygulaması, Ed. İlyas Doğan, Serdar Ünver, Astana Yayınları, 2017, s. 177-178.

¹³⁸ 2001 yılında seçilen Fernando de la Rúa, ekonomik krizi aşmak için sert ekonomik tedbirler almıştır. Ayrıca seçim kampanyasında şeffaf idare ve insancıl ekonomi vadetmesine karşın göreve geldikten sonra rüşvet ve yolsuzluk iddiaları ile sarılmıştır. Bakanların parlamenterlere rüşvet vererek kanunları onaylattıklarının ortaya çıkması, başkanın FREPASO ile yaptığı koalisyonun dağılmasına sebep olmuştur. Bu çerçevede FREPASO lideri ve başkan yardımcısı Carlos Alvares görevinden istifa etmiştir. Bu olaylar ve sert ekonomik tedbirler karşısında 2001 Ekim'inde gerçekleştirilen ara seçimlerde de Temsilciler Meclisi'nin %45'inin Senato'nun ise %56'sının rakip Peronist Parti'ye geçtiği görülmektedir. İlerleyen zaman içerisinde başkanın ekonomik kriz ile mücadele etmek için olağanüstü hal ilan etmesi ise halk hareketlerinin başlangıcı olmuştur. Çok sayıda ölüm ve yaralanma ile sonuçlanan bu sokak hareketleri, Peronist parti liderlerinin başkan ile görüşmesi ve impeachment tehdidinde bulunması sonucunda başkan istifa etmiştir. Başkan yardımcısı da daha önce istifa etmiş olduğu için her iki meclisi de kontrol eden Peronist parti, yeni bir başkan atamıştır. Bu çerçevede San Luis valisi Rodriguez Saa'nın başkan olarak atandığı görülmektedir. Mariana Llanos, "Presidential Breakdowns in Argentina", Presidential Breakdowns in Latin America, Ed. Mariana Llanos, Leiv Marsteintredeet, Palgrave MacMillian, 2010, ss. 55-73, s. 65-66; Perez-Liñan, (2009), s. 282-290.

¹³⁹ Başkan Rodriguez Saa, parlamentoda çoğunluğu elinde bulunduran Peronist Parti'ye mensuptur. Saa'nın kısa sürede yaptığı atamalar ve seçilme usulünün anayasaya aykırı olduğu yönünde ciddi eleştiriler yöneltmiştir. Bu kriz ise yeni

Bolivya'da Gonzales Sanchez de Lozada (2003) ve Carlos Mesa (2005),¹⁴⁰

- bir kriz ortaya çıkarmıştır. Öyle ki başkan, kendi partisinden dâhi destek görememiş ve göreve başladıktan bir hafta sonra istifa etmiştir. Duhalde ise 1 Ocak 2002 tarihinde akabinde e Kongre'nin oturumunda 21'e karşı 262 oy ile yeni başkan seçilmiştir. Llanos, (2010), s. 65-66; Perez-Liñan, (2009), s. 282-290.
- ¹⁴⁰ Gonzalo Sanchez de Lozada, 2002 Ağustos'da Bolivya'da başkan olarak seçilmiştir. Göreve başladığı dönemde Bolivya'da üç geleneksel parti vardır. Bunlar MNR, MIR ve ADN iken ayrıca Eva Morales liderliğindeki Sosyalizm Hareketi (Movimiento al Socialismo, MAS) ve Manfred Reyes Villa liderliğindeki Yeni Cumhuriyetçi Kuvvet (Nueva Fuerza Republicana, NFR) parlamento seçimlerinde önemli derecede koltuk elde etmişlerdir. Başkan MIR ve ADN ile koalisyon kabinesi kurmuştur. Sonrasında bu koalisyona NFR'nin de katıldığı görülmektedir. Böylelikle Kongre'nin 2/3'ünün desteğini elde etmelerine karşın koalisyondaki siyasal yelpazenin geniş olması, özellikle kilit önemdeki ekonomik konularda partiler arasındaki anlaşmazlıkları da ortaya çıkarmıştır. Başkan, Eva Morales ve partisi MAS ile halk üzerindeki etkisi nedeniyle başlangıçta iyi ilişkiler geliştirmeye çalışmıştır. Ancak ABD ile başkan Lozada hükümeti arasındaki koka yetiştirilen toprakların yok edilmesi karşılığında Bolivya tekstil ürünlerinin ABD pazarına girmesine müsaade edileceğine yönelik bir ekonomik anlaşma Bolivya'da koka üreticilerini sokağa dökmüş ve gösterilerde 12 kişi hayatını kaybetmiştir. Eva Morales, bundan dolayı 6 bakan hakkında güvenoyu önergesi vermiştir. Ayrıca, polisin bazı yetkilerinin orduya verilmesi karşısında emniyet güçleri başkanı protesto etmiştir. Bu protestolar sırasında ordu ve emniyet mensupları arasında silahlı çatışmalar yaşanmış ve aradakalan göstericiler arasından 17 kişi hayatını kaybetmiştir. Fakat başkan, parlamentodaki çoğunluğun kontrolünü koalisyon vasıtasıyla elinde bulundurmaya devam etmiştir. Bu nedenle de Eva Morales'in Sokak hareketlerini daha fazla teşvik etmeye başladığı görülmektedir. Bu dönemde koalisyon partileri MIR ve NFR arasında da hükümetin hidrokarbon bakan yardımcısı Mario Requena tarafından Bolivya gazını Şili limanı üzerinden ihrac edilmesi teklifi üzerinden anlaşmazlıklar yaşandığı görülmektedir. Fakat hükümetin gaz ihracatı planı sonrasında tekrar çeşitli gruplar tarafından sokak gösterileri düzenlendiği ve bu gösterilerin ülke geneline yayıldığı görülmektedir. Bu gruplar arasında MAS, Pachakuti Yerli Hareketi (Movimiento Indígena Pachakuti, MIP) Yurtsuz Hareket, (Landless Movement) MIP (Felipe Quispe'nin hizbi), koka üreticileri, emekliler gibi geniş yelpazede gruplar sayılmaktadır. Talepleri de aynı derecede çeşitli olan grupların birleştiği konulardan biri ise başkan Lozada'nın istifasıdır. Şiddet olaylarının artmasıyla başlaması ile birlikte başkan yardımcısı Carlos Mesa kendisini hükümetten uzaklaştırarak parlamentonun müdahil olması gerektiğini ifade etmiştir. Koalisyon ortakları MIR ve NFR başlangıçta başkana desteklerini açıklamışlardır. Ancak 17 Ekim'de birçok birlik kumandanı başkanın politikalarını uygun bulmadıklarını açıklamaları sonrasında MAS ve bazı organizasyonlar başkanın istifasını talep etmişlerdir. Akabinde ise MIR ve NFR'nin başkana olan desteklerini geri çektikleri görülmektedir. Akabine ise başkan, parlamentoda desteği kalmadığını gerekçe istifa başkalarını kabul ederek istifa etmiştir. Lozada yerine başkanlık koltuğuna geçen Mesa, temelde siyasal meşruiyetten yoksundur. Bu nedenle parlamentodaki gruplar ile başlangıçta iyi geçinmeye çalışmıştır. Ayrıca Lozada döneminde problem olan bazı konularda somut adımlar kendisinden beklenmektedir. Bu kapsamda Kurucu Meclis kurularak yeni bir anayasa yapılması,

Guatemala’da Jorge Serrano Ellias (1993),¹⁴¹ parlamento ile yaşadıkları gerilimde, parlamentonun baskısı sonucunda istifa etmek zorunda kalmışlardır.¹⁴²

Başkanın istifası ile sonuçlanan krizlerden sonuncusu 2017 yılında Peru’da yaşanmıştır. Peru’da başkan Kuczynski hakkında ortaya çıkan rüşvet ve yolsuzluk iddiaları bir siyasal krize yol açmıştır. Parlamento’da Fujimori’yi destekleyenler (*Fujimoristas*) çoğunlukta ve Aralık 2017’de başkanın görevden alınması için oylama gerçekleş-

hidrokarbon kanunun değiştirilmesi ve doğal gaz ihracı ile ilgili reform talepleri ile karşı karşıyadır. Mesa, kendisini geleneksel partilerden soyutlarken parlamentoda ise başkanın tartışmalı olmayan konular dışındaki hiçbir teklifi destek görmemektedir. Örneğin başkanın Kurucu Meclis kurulması yönündeki talebi kabul edilirken bütçe teklifi parlamentoda destek görmemiştir. Bu dönemde de başkan karşısında halkın çeşitli kesimlerinden sokak gösterileri yapıldığı görülmektedir. Protestocular tarafından kuşatılan ve parlamento ile birlikte çalışamayan başkan Mart 2005 ve Haziran 2005’te iki kez istifa dilekçesini Kongre’ye sunmuştur. İlkini kabul etmeyen Kongre’nin Eva Morales’in ve bazı sendika liderlerinin desteği ile ikinci istifa dilekçesini kabul ettiği görülmektedir. Fakat Mesa’nın istifası sonrasında anayasaya göre teselsül sırasında Senato (Hormando Vaca Diez) ve Temsilciler Meclisi (Mario Cossio) başkanları yer almaktadır. Bununla birlikte Mesa’nın istifasına da sebep olan protestocuların Kongre girişini kapattığı ve parlamenterleri Sucre’de toplanmaya zorladığı görülmektedir. Sucre’de toplanan parlamenterler ise, MAS ve farklı sivil toplum organizasyonlarının baskılarıyla, teselsül sırasındaki iki mevkiyi atlayarak Yüksek Mahkeme başkanı Eduardo Rodriguez’i geçici başkan olarak atamıştır. Buitrago, (2010), s. 96-101.

¹⁴¹ Genel çerçevede bakıldığında Guatemala başkanı Serrano’nun istifası da bu kategoride sayılmaktadır. Ancak Serrano, istifasından çok daha önce, parlamentoda çok az desteğe sahip olması, parlamentonun ekonomik içerikli yasa tekliflerini sürekli reddetmesi, ekonominin giderek kötüleşmesi nedeniyle halkın sokak hareketlerine başkaması dolayısıyla, meclisi feshetmiş, Anayasa Mahkemesi’ni baskılamış, Ombudsmanı görevden almış ve ülkeyi kararnameler ile yönetmeye karar vermiştir. Dolayısıyla zaten krizin başkangıcı itibarıyla demokratik ve anayasal bir düzen söz konusu değildir. Bu nedenle de örnek olay olarak metinde yer vermekle birlikte bizce Serrano hadisesi diğer örneklerden ayrılmaktadır. Ancak sonucu itibarıyla demokrasinin restore edilmesi, bu amaçla örgütlenen sosyal organizasyonun takdir edilmesini gerektirmektedir. Başkanın bu baskıcı tutumu, ABD ve uluslararası örgütler tarafından kınanmış ve başkan aleyhine büyüyen ve geniş bir sosyal tabana sahip ve kendilerine Instancia adını veren siyasal partilerden ve sosya organizasyonlardan oluşan halk örgütlenmesi ortaya çıkarmıştır. Ordunun bir kesiminin de başkan aleyhine olması sonucunda, bu örgütlenme başkan ve birkaç gün sonra da başkan yardımcısının istifa ettirmeyi başarmıştır. Sonrasında toplanan parlamento, bu örgütlenmenin sunduğu üç aday arasından eski insan hakları Ombudsmanı Leon Carpio’yu geçici başkan olarak seçmiştir. Bjune, Petersen, (2010), ss. 165-181.

¹⁴² Mustapic, (2010), s. 20.

tirilmiştir. Bu dönemde başkanın halk desteğinin %18 gibi oldukça düşük bir seviyede olduğu görülmektedir. Söz konusu oylama, tıpkı Fujimori için yapıldığı gibi “ahlaki yetersizlik” (*incapacidad moral*) iddiasına dayanmaktadır.¹⁴³ Ancak bazı Fujimoristaların oylamaya katılmadıkları ve bu sayede başkanı görevden almak için yeterli çoğunluğun sağlanamadığı görülmektedir. Ancak muhalefet tarafından sonradan ortaya çıkarılan ses ve görüntü kayıtları, bu üyelere başkan tarafından rüşvet verildiğini kanıtlamaktadır. Bu görüntülerin ortaya çıkmasından sonra ise başkan Kuczynski, suçlamaları kabul etmemekle birlikte görevinden istifa etmiştir.¹⁴⁴

Burada şu hususa dikkat edilmelidir ki başkan impeachment ile görevden alınmamaktadır. Başkan sadece istifa etmektedir. İstifa, temelde hükümet sistemi tartışması başlatmak için elverişli ve yeterli bir argüman değildir. Ancak başkan karşısındaki parlamenter muhalefet o derece kuvvetlidir ki başkan için istifa neredeyse tek seçenektir. Zira muhalefet, sokak hareketleri vasıtasıyla başkanı yönetemez hale getirmekte, başkana ciddi yolsuzluk iddiaları yöneltmekte bu sayede başkanın halk nezdindeki itibarını ve desteğini yok etmektedir. Yani zımnî olarak parlamento, başkana başka bir seçenek bırakmayarak, onu istifaya zorlamaktadır.

4. Görevden Alınan Başkanın Halefinin Parlamento Tarafından Belirlenmesi

Başkanın yukarda ele alınan metodların biri vasıtasıyla görevi sona erdikten sonra boşalan başkanlık makamının nasıl doldurulacağı da ayrı bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Halefin parlamento tarafından belirlenmesi ise parlamenter sistemlerde başbakanın parlamento içinden çıkması gibi sistemi esnekleştiren ve parlamenter sisteme öykündüren bir hal almaktadır.

¹⁴³ “Perú: ¿cómo y por cuántos votos se salvó el presidente Pedro Pablo Kuczynski de una destitución que parecía inminente?”, <https://www.bbc.com/mundo/noticias-america-latina-42450902>, (Erişim Tarihi: 26.1.2019).

¹⁴⁴ “Perú: renuncia el presidente Pedro Pablo Kuczynski (PPK) entre acusaciones de corrupción y sobornos”, <https://www.bbc.com/mundo/noticias-america-latina-43481060>, (Erişim Tarihi: 26.1.2019).

Tablo: Latin Amerika’da Parlamento Tarafından Seçilen Başkanlar¹⁴⁵

ÜLKE, YIL ve HALEF
Bolivya, 1985-2005 Arası Tüm Seçimler
Bolivya, 2005, Eduardo Rodriguez, (<i>Yüksek Mahkeme Başkanı</i>)
Guatemala, 1993, De Leon Carpio (<i>Ombdusman</i>)
Venezuela, 1993, Velazquez, (<i>Senatör</i>)
Ekvator, 1997, Alarcon, (<i>Kongre Başkanı</i>)
Arjantin, 2001/02, Rodriguez Saa ve (<i>ondan sonra</i>) Duhalde (<i>Senatör</i>)
Peru, 2000, Valentin Paniagua, (<i>Kongre Başkanı</i>)
Venezuela, 2019, Juan Guaido, (<i>Kongre Başkanı</i>)

Tabloda, Bolivya (1985-2005 arasındaki tüm seçimler) dışında,¹⁴⁶ görülen örneklerin hepsinde, başkanın görevden alınması, başkan yardımcısının görevi devralması ile değil parlamento tarafından istifa eden başkanın kalan görev süresini doldurması için yeni bir başkan atanması ile neticelenmiştir. Yani hem başkanın görevden alınmasına zemin hazırlayan hem de bir sonraki başkanın kim olacağına karar veren aynı irade, yani parlamentodur. Burada elbette ki anayasal olarak başkanın halefinin kim olacağı anayasalarda belirtilmiştir. Venezuela hariç diğer ülkelerde başkanlık makamında daimi boşalma olması durumunda başkana, başkan yardımcısı halefiyet etmektedir.¹⁴⁷ Ancak bu ülkelerde başkanlık makamındaki boşalmadan önce veya hemen sonra, başkan yardımcılığı makamında da boşalma olduğu görülmektedir. Örneğin Arjantin’de aynı anda hem başkan hem de başkan yardımcılığı makamında boşalma olması durumu “başsızlık” (*acefalia-acephaly*) olarak nitelendirilmektedir. Bu durumda, seçimlere kadar, senatör, milletvekili

¹⁴⁵ Marsteintredet, (2008), s. 44-45.

¹⁴⁶ Bolivya’da, 2009 Anayasası öncesi dönemde, başkanın seçim usulü olarak farklı bir uygulamanın tercih edildiği görülmektedir. Başkanlık seçimlerinde hiçbir aday kullanılan oyların salt çoğunluğunu elde edemezse en fazla oyu alan iki aday arasından (1994’e kadar üç aday arasından) parlamento tarafından seçilmekteydi. Burada başkan adayının tespiti parlamentonun iradesine bağlı kılınmıştı. Ayrıca burada hem eş zamanlı seçim uygulamasının hem de devlet başkanının parlamento tarafından seçilmesi uygulamasının aynı anda anayasal sistemde mevcut olduğu görülmektedir. Eduardo A. Gamarra, “Hybrid Presidentialism and Democratization: The Case of Bolivia”, *Presidentialism and Democracy in Latin America*, Scott Mainwaring, Matthew Soberg Shugart, Cambridge University Press, 1997, ss. 363-394, s. 363-364.

¹⁴⁷ Anayurt, Ekinci, (2017), s. 467.

ya da valiler arasından bir kişi Kongre tarafından başkan olarak seçilir.¹⁴⁸ Yani görevden alınan başkanın görev süresi, Kongre tarafından atanacak bir kişi tarafından doldurulacaktır. Dolayısıyla başkanın istifası, şayet siyasal ortam da elverişli ise parlamento tarafından atanan bir yürütme olgusunu da beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla başkanlık sisteminin temel mantığından da uzaklaşıldığı açıktır.

Ekvator'da ise 1997 yılında başkanın görevden alınması sonucunda yerine başkan yardımcısının halefiyet etmesi anayasal olarak öngörülmüş ve mevcut bir başkan yardımcısı bulunmakta iken parlamento başkanı Alarcon'un başkan yardımcısından daha fazla meşruiyete sahip olduğu inancı, parlamentonun 2/3 oyları ile parlamento başkanını başkan olarak seçmesine yol açmıştır.¹⁴⁹

SONUÇ

Çalışmanın temel sonuçlarından ilki, *devlet başkanının sabit görev süresi için halk tarafından seçilmesinin görevine devam etmek için yeterli bir güvence olmadığıdır*. Devlet başkanının halk tarafından seçildiği ve tek başlı yürütme esasına dayalı sistemlerde başkan, sistem içerisinde ağırlığını hissettirmektedir. Zira bu sistemlerde politika belirleyici büyük oranda başkandır. Başkanın böyle önemli bir makama sahip olması, kendi politikasını hayata geçirme imkânı dolayısıyla ona ciddi bir üstünlük de sağlamaktadır. Ancak madalyonun diğer tarafına bakıldığında ise başarısız tüm politikaların müsebbibi olarak da hedef tahtasına başkanın oturtulduğu görülmektedir. Bu nedenle başkanın halk nezdinde popülaritesi düşmeye başladığında kendisine daha önce destek olan parlamentonun bile zaman içerisinde ona karşı cephe aldığı görülmektedir. Hele ki parlamento içerisinde kendisine destek veren istikrarlı bir çoğunluğun olmadığı ya da zayıf bir menfaat bağı ile başkana bağlı olan partilerin mevcudiyeti durumunda, bu partilerin halktan destek görmeyen bir başkana destek olmaktan imtina ettikleri görülmektedir. Hele ki seçimlerin yaklaşması bu olguyu daha da artırabilmektedir. Yani göreve devam etmeyi "garantileyebilmek" için başkanın ilk olarak halk desteğine sahip olması, beraberinde de istikrarlı bir parlamento desteğini elde etmiş olması gerekmektedir.

¹⁴⁸ Llanos, (2010), s. 65.

¹⁴⁹ Marsteintredet, (2008), s. 45.

Halk tarafından seçilen başkanın siyasal sorumluluğu halka karşıdır. Ancak zaman içinde halk desteğini yitiren başkanın yine halkın tamamını temsil eden parlamento ile girişeceği bir mücadele çoğu zaman onun aleyhine tecelli eder. Bu durumda başkanın yapabileceği en makul çözüm *parlamento ile uzlaşmaktır*.

Çalışmanın dayandığı temel sonuçlardan ikincisi ise *başkanın* görev süresi dolmadan görevinin sona ermesi için için tek vasıtanın impeachment olmadığı, *kaldı ki impeachment usulünün dâhi parlamentolar tarafından bir siyasal sorumluluk vasıtası olarak kullanıldığıdır*. Şayet başkan, parlamento çoğunluğu ile uzlaşmaktansa ona karşı cephe almayı ve kararname ve atama yetkileri gibi tek taraflı kullandığı yetkiler vasıtasıyla kendi politikasını dayatmayı tercih ederse işte bu durumda parlamento, sabit bit dönem için seçilen başkan görevden almanın yollarını arayacaktır. Eğer anayasada öngörülen çoğunluğu elde ediyorsa, parlamento muhalefetin girişeceği ilk adım başkan aleyhine impeachment sürecini başlatmaktır. Bu süreci başlatmak için başkan aleyhine yolsuzluk iddialarının ortaya çıkarılmaya çalışıldığı görülmektedir. Çoğu zaman parlamentolar, anayasal çoğunluğu sağlayamayacak olsalar bile başkan halk nezdinde yıpratmak ve desteğini azaltmak için bu süreci başlatabilmektedir. Zira başkan zor durumda kaldığında ya parlamento ile uzlaşacak ya da Brezilya’da Collor ya da Peru’da Kuczynski’nin yaptığı gibi istifa etmek durumunda kalacaktır. Üçüncü yol, yani direnmek ise tehlikelidir. Zira bu durumda siyasal anlamda tehlikeli bir yola girilmiş olmaktadır. Bu durumda parlamenter muhalefetin toplumsal muhalefete dönüşmesi ve iç karşılıklıkların ülkeyi yönetilemez bir hale getirmesi riski bulunmaktadır. Bu durumda ise başkanın genelde parlamento ile uzlaşma ihtimali de azalmaktadır. Başkan ile anlaşamayan parlamento, başkanın istifa etmesini sağlayamaz ve impeachment için gerekli anayasal şartları sağlayamazsa başkanın fiziksel ve/veya zihinsel yetersizliği gerekçesiyle başkanlık makamında daimi bir boşalma olduğunu gerekçesiyle başkan görevden alma yolunu seçebilir. Bu yöntem anayasada öngörülmuş bir usulün saptırılması sonucu uygulanmaktadır. Ekvator, Peru ve Venezuela’da örnekleri görülen bu uygulama ise ya ciddi bir siyasal krizi nihayete erdirmek ile sonuçlanmakta ya da ciddi bir siyasal krizin daha da ağırlaşmasına sebebiyet verebilmektedir.

Kaynakça

- Aguilar, Sandra Lindembert, "La Censura Ministerial en el Peru", *Gaceta Constitucional*, S. 53, 2013, ss. 395-406.
- Alvarez Michael E, Marsteintredet Leiv, "Presidential and Democratic Breakdowns in Latin America: Similar Causes, Different Outcomes", *Presidential Breakdowns in Latin America*, Ed. Mariana Llanos, Leiv Marsteintredet, Palgrave MacMillian, 2010, ss. 33-55.
- Anayurt Ömer, Ekinci Ahmet, "Tek Başlı Yürütme Esasına Dayalı Hükümet Sistemlerinde Başkan Yardımcılığı ve 2017 Anayasa Değişikliği ile Getiriln Sistemde Cumhurbaşkanlığı Kurumu Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz", *Zafer Gören Armağanı, Yetkin Yayınevi, Ankara, 2017*, ss. 401-500.
- Ball Alan B, *Modern Politics and Government*, Macmillan Press, 1971, Büyük Britanya.
- Belaunde Domingo Garcia, "El Presidencialismo Atenuado y Su Funcionamiento (Con Referencia al Sistema Constitucional Peruano)", *Biblioteca Juridica Virtual del Instituto de Investigaciones Juridicas de la Unam, Meksika, 2009*, ss. 119-135.
- Berntzen Einar, Holvik Skinlo Tor-Einar, "Peru and the Fujimori Presidential Breakdown in 2000: Continuismo Gone Bad", *Presidential Breakdowns in Latin America*, Ed. Mariana Llanos, Leiv Marsteintredet, Palgrave MacMillian, 2010, ss. 197-213.
- Bjune Maren Christensen, Petersen Stina, "Guarding Privileges and Saving the Day: Guatemalan Elites and the Settlement of the Serranazo", *Presidential Breakdowns in Latin America*, Ed. Mariana Llanos, Leiv Mirsteintredet, Palgrave MacMillian, 2010.
- Buitrago Miguel A, "Civil Society, Social Protest, and Presidential Breakdowns in Bolivia", *Presidential Breakdowns in Latin America*, Ed. Mariana Llanos, Leiv Mainstredet, Palgrave MacMillian, 2010, ss. 91-111.
- Carey John, Shugart, Matthew Soberg, "Calling Out the Tank sor Filling Out the Forms?", *Executive Decree Authority*, Cambridge University Press, 1998.
- Carey John M., "Presidential versus Parliamentary Government", *Handbook of New Institutional Economics*, Ed. Menard and M. M. Shirley, Springer, Netherland, 2005, ss. 91-122.
- Corrales Javier, *The Authoritarian Resurgence: Authocratic Legalism in Venezuela*, *Journal of Democracy*, Vol. 26, No. 2, 2015, Pp. 37-51.
- Cox Gary, Morgenstern Scott, "Latin America's Reactive Assemblies and Proactive Presidents", *Comparative Politics*, Vol. 33, No. 2 (Jan., 2001), pp. 171-189.
- Doval Gisela Pereyra, Actis Esteban, "The Political and Economic Instability of Dilma Rouseff's Second Government in Brazil: Between impeachment and the Pragmatic Turn", *India Quarterly: A Journal of International Affairs*, C. 72, Sa. 2, 2016, ss., 120-131.
- Ekinci Ahmet, Yıldırım Serkan Nebi, "Brezilya'nın Başkanlık Sistemi Uygulaması", içinde *Dört Kitada Başkanlık Sistemi Uygulaması*, Ed. İlyas Doğan, Serdar Ünver, Astana Yayınları, 2017.
- Gamarra Eduardo A., "Hybrid Presidentialism and Democratization: The Case of Bolivia", *Presidentialism and Democracy in Latin America*, Scott Mainwaring, Matthew Soberg Shugart, Cambridge University Press, 1997, ss. 363-394, s. 363-364.
- Gayyoso Ramiro Daniel Sanchez, Cadena, Alberto Escamilla, "La Interrupcion del Mandato Presidencial en America Latina (1992-2016)", *POLIS*, C. 13, Sa. 1, ss. 47-84, 2017.

- Gözler Kemal, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi Cilt I, Ekin Kitabevi, Bursa, 2011.*
- Helmke Gretchen, "Presidential Crises in Contemporary Latin America", *Institutions on Edge: Inter-Branch Crises in Latin America* http://www.gretchenhelmke.com/uploads/7/0/3/2/70329843/helmke_blm.pdf, (Erişim Tarihi: 24.1.2019).
- Hetland Gabriel "From System Collapse to Chavista Hegemony-The Party Question in Bolivarian Venezuela", *Latin American Perspectives*, Vol. 44, Issue 2012, 2017, pp. 17-36.
- Hochstetler Kathryn, "Rethinking Presidentialism: Challenges and Presidential Falls in South America", *Comparative Politics*, C.. 38, Sa. 4, 2006, ss. 401-418.
- Hochstetler Kathryn, Edwards Margaret E, "Failed Presidencies: Identifying and Explaining a South America Anomaly", *Journal of Politics in Latin America*, C. 1, Sa. 2, ss. 31-57.
- Hochstetler Kathryn, Samuels David, "Crisis and Rapid Reequilibration: The Consequences of Presidential Challenge and Failure in Latin America", *Comparative Politics*, C. 43, Sa. 2, 2011, ss. 127-145.
- Kim Young Hun, "Impeachment and Presidential Politics in New Democracies", *Democratization*, C. 21, Sa. 3, 2014, ss. 519-553.
- Kim Young Hun, Bahry Donna, "Interrupted Presidencies in Third Wave Democracies", *The Journal of Politics*, Vol. 70, No. 3, 2008, pp. 807-822.
- Larkins Cristopher, "The Legacies of Hyper-Presidentialism: Executive-Judicial Relations, Constitutional Cultures, and The Future of Democratic Governance in Argentina and Peru", Ph. D Thesis, University of Southern Carolina, 1998.
- Lijphart Arendt, *Demokrasi Motifleri-Otuz Altı Ülkede Yönetim Biçimleri ve Performansları*, Çev. Güneş Ayas, Utku Umut Bulsun, Salyangoz Yayınları, İstanbul, 2006.
- Linz Juan J., "Presidential or Parliamentary Democracies: Does It Make Difference", *The Failure of Presidential Democracy içinde* (ed. Juan J. Linz ve Arturo Valenzuela), The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1994, s.3-64.
- Linz Juan J, "Başkanlık Sisteminin Tehlikeleri" Çev. Ergun Özbudun, *Demokrasinin Küresel Yükselişi*, Ed. Larry Diamond, Marc F. Plattner, Yetkin Yayınları, 1995, ss. 143-160.
- Llanos Mariana, Marsteintredet Leiv, "Introduction: Presidentialism and Presidential Breakdowns in Latin America", *Presidential Breakdowns in Latin America*, Mariana Llanos, Leiv Marsteintredet, Palgrave MacMillian, 2010.
- Llanos Mariana, "Presidential Breakdowns in Argentina", *Presidential Breakdowns in Latin America*, Ed. Mariana Llanos, Leiv Marsteintredet, Palgrave MacMillian, 2010, ss. 55-73.
- Llanos Mariana, Nolte Detlef, "The Many Faces of Latin American Presidentialism", *GIGA Institute of Latin American Studies*, No. 1, 2016.
- Ludwikowski Rett R, "Latin American Hybrid Constitutionalism: The United States Presidentialism in the Civil Law Melting Pot", *Boston University International Law Review*, C. 21, Sa. 29, 2003, ss. 29-61.
- Mainwaring Scott, "Presidentialism, Multipartism, and Democracy: The Difficult Combination", *Comparative Political Studies* 1993, ss. 198-228.
- Marsteintredet Leiv, "The Dominican Republic and the Fall of Balaguer 1994-1996: Presidential Breakdown or Democratic Transition", Ed. Mariana Llanos, Leiv Marsteintredet, Palgrave MacMillian, 2010, ss. 181-197.

- Marsteintredet Leiv, "Las Consecuencias Sobre el Regimen de las Interrupciones Presidenciales en America Latina", *America Latina Hoy*, Vol. 49, 2008, pp. 31-50.
- Marsteintredet Leiv, "Explaining Variation of Executive Instability in Presidential Regimes: Presidential Interruptions in Latin America", *International Political Science Review*, Vol. 35, No. 2, 2014, pp. 173-194.
- Marsteintredet Leiv, Llanos, Mariana, Nolte, Detlef, "Paraguay and the Politics of Impeachment", *Journal of Democracy*, Vol. 24, No. 4, 2013, pp. 110-123,
- Mcneil Dixie Faye Mercer, "Presidential Impeachment, Executive Accountability nad the Collective Executive". Dissertation. Texas Tech University, 1978.
- Melo Marcus André, "Crisis and Integrity in Brazil", *Journal of Democracy* C. 27. Sa. 2 2016, ss. 50-65.
- Mejica Acosta Andres, Polga-Hecimovich, "Parliamentary Solutions to Presidential Crises in Ecuador", *Presidential Breakdowns in Latin America*, Ed. Mariana Llanos, Leiv Marsteintredet, Palgrave MacMillan, 2010, ss. 73-91.
- Mustapic Ana Maria, "America Latina: Las Renuncias Presidenciales y el Papel del Congreso", *Revista de Ciencia Politica*, Vol. 47, 2006, pp. 55-70.
- Mustapic Ana Maria, "Presidentialism and Early Exits: The Role of Congress", *Presidential Breakdowns in Latin America*, Ed. Mariana Llanos, Leiv Marsteintredet, Palgrave Macmillan, 2010, ss. 17-32.
- O'Donnell Guillermo, "Delegative Democracy", *Journal of Democracy*, C. 5, S. 1, 1994, ss. 55-69.
- Özsoy Boyunsuz Şule, "Siyasi Parti Sistemlerine Göre Başkanlık Rejiminin Türleri", *Amme İdaresi Dergisi*, C. 49, Sa. 3, 2016, ss. 1-40.
- Özsoy Boyunsuz Şule, *Dünyada Başkanlık Sistemleri*, İmge Kitebevi Yayınları, 2017.
- Perez-Liñan Annibal, *Presidential Impeachment and the New Political Instability in Latin America*, Cambridge University Press, New York, 2007.
- Perez-Liñan, Annibal, "¿Juicio Político o Golpe Legislativo? Sobre las Crisis Constitucionales en los Años Noventa", *America Latina Hoy*, C. 26, 2000, ss. 67-74.
- Perez-Liñan Annibal, Polga-Hecimovich, John, "Political Elites, Democratic Breakdown, and Presidential Instability in Latin America", ponencia, XXII International Political Science Association (ipsa) Conference, Madrid, 8-12 Temmuz; XLIV International Congress of Americanists (ica), Viena, 15-20 Temmuz, 2012.
- Perez-Liñan Aníbal, "Brasil: Es Preciso Repensar el Juicio Político", *Clarín*, 25 Nisan, 2016, https://www.clarin.com/opinion/Brasil-preciso-repensar-juicio-politico_0_E1v_XG8xb.html, (Erişim Tarihi: 31.1.2019).
- Shugart Matthew Soberg, Carey, John, *Presidents and Assemblies, Constitutional Design and Electrol Dynamics*, Cambridge University Press New York, 1992.
- Stepan Alfred, Skach Cindy, "Constitutional Frameworks and Democratic Consolidation: Parliamentarianism versus Presidentialism", *World Politics*, C. 46, Sa. 1993, ss. 1-22.
- Serrafero Maio Daniel, "Siete Cuestiones en Torno de la Teoria de las Caidas Presidenciales", *Politica y Gobierno*, Vol. 25, No. 2, 2018, ss. 403-440.
- Şahin Kemal, *Yasamanın Yürütme ve Yargı Üzerindeki Kılıcı*, Beta Yayınevi, İstanbul, 2001.
- Tunç Hasan, Yavuz, Bülent, "Avantaj ve Dezavantajlarıyla Başkanlık Sistemi", *TBB Dergisi*, Sa. 81, 2009, ss. 1-39.
- Valenzuela Arthur, "Latin American Presidencies Interrupted", *Journal of Democracy*, C. 15, Sa. 4, 2004, ss. 5-19.